

Proef ingediend met het oog op het behalen
van de graad van Master in de Agogische Wetenschappen

GENDERGELIJKHEID, JA DAT ZOU IK WEL TOF VINDEN

Vrouwelijke perspectieven op seksisme in de kunstwereld

FREDERIEKJE DE CAUTER
2018-2019

WETENSCHAPSWINKEL

In samenwerking met CJSM

Promotor: Prof. dr. Free De Backer
Psychologie & Educatiewetenschappen

SAMENVATTING MASTERPROEF

Naam en voornaam: Frederiekje De Caeter

Rolnr.: 0501775

KLIN
AO
ONKU
AGOG

Titel van de Masterproef: Gendergelijkheid, ja dat zou ik wel tof vinden

Promotor: Prof. dr. Free De Backer

Samenvatting:

Genderongelijkheid en de achterliggende seksistische ideologie hebben negatieve gevolgen, voor zowel de persoon als de maatschappij. Dit fenomeen stelt zich ook in de Vlaamse kunstsector, welke gespecialiseerd onderzoek nodig heeft wegens haar unieke eigenschappen. Om genderongelijkheid tegen te gaan is er meer inzicht in de mechanismes nodig.

Aan de hand van interviews met 13 professionele kunstenaressen onderzoeken we in deze thesis de volgende onderzoeksvragen: (1) Hoe ervaren kunstenaressen seksisme en genderongelijkheid in de professionele context? (2) Op welke vlakken ervaren ze dit? (3) Hoe ervaren ze vijandig en welwillend seksisme? (4) Welke mechanismes zien ze hier aan het werk? (5) Hoe gaan ze hier mee om?

We verwerken de verzamelde gegevens met een narratieve analyse waarbij zowel inhoud als het discours bestudeerd wordt.

We stellen vast dat het discours dat seksisme geen probleem van deze tijd is, sterk leeft in de kunstwereld, al is er wel degelijk een bewustzijn van de problematiek.

We bespreken verschillende vormen van seksisme en hoe hiernaar wordt gekeken: ondervertegenwoordiging van vrouwen, gegenderde taakverdeling, mannelijke norm, subtiel seksisme, grensoverschrijdend gedrag, objectivering en omgekeerd seksisme.

Vijandig en welwillend seksisme zijn beiden aanwezig in de sector en zijn bij verschillende participanten geïnternaliseerd.

De kunstenaressen zien meerdere verklarende factoren voor het seksisme in de kunstwereld. Ten eerste, seksisme en genderrollen zitten in heel de maatschappij. Ten tweede, is er een ongelijke machtsverdeling die in gesloten netwerken zit. Ten derde, de financiële onzekerheid van de sector maakt moederschap moeilijk. Tot slot is er een gebrek aan gevolgen voor seksisme.

Ongezonde copingmechanismes, zoals negeren en ontkennen, zijn sterk aanwezig en worden ook zelf door de kunstwereld bewerkstelligd door sociale stigma's, negatieve gevolgen voor de carrière, de internalisatie van seksisme en het dominante discours. Feminisme, een discours dat hand in hand gaat met gezonde copingmechanismes, wordt beschouwd als iets van het verleden.

To whom it may concern

Department of Educational Sciences
Faculty of Psychology and Educational Sciences

07-12-2018

BETREFT | Aantal woorden masterproef Frederiekje De Caeter

Geachte mevrouw/heer

De masterproef van Frederiekje De Caeter overschrijdt het vooropgestelde maximum van 15.000 woorden. Het onderzoek behelst vijf onderzoeksvragen dewelke we uitgebreid hebben onderzocht via diepte-interviews. Ten voordele van de diepgang die dit onderzoek voor ogen heeft, werd bovendien geopteerd om de data thematisch te analyseren, en vervolgens een discoursanalyse uit te voeren. Op basis van deze argumenten gaf ik als promotor toestemming om het maximum aantal woorden te overschrijden.

Hoogachtend,

FREE DE BACKER
Assistant Professor

Dankwoord

Graag wil ik mijn promotor prof. dr. Free De Backer, dr. Annelies Thoelen van het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media om mij bij te staan en te adviseren bij het schrijven van deze thesis. Hun beiden en Jozefien De Marrée van de wetenschapswinkel wil ik ook bedanken om het mogelijk te maken dat ik rond dit interessante thema kon werken.

Ook wil ik graag dr. Reinout Stevens en Magdalena De Backer bedanken voor het vele naleeswerk.

Inhoudstafel

Deel 1. Inleiding	1
1. Probleemstelling.....	1
2. Literatuurstudie	5
2.1 Soorten seksisme	5
2.2 Evolutie van het dominante discours	7
2.3 Genderongelijkheid en seksisme in de kunstwereld	9
2.4 Genderrollen en -stereotypen.....	11
2.5 Copingmechanismes	13
3. Onderzoeksvragen.....	17
Deel 2. Data en methode	19
1. Deelnemers.....	19
2. Algemene onderzoeksofzet	20
3. Materiaal.....	21
4. Analyseprocedure.....	22
Deel 3. Resultaten	23
1. Genderongelijkheid? Goh, ja, nee	23
2. Is het gras groener aan de overkant?.....	27
2.1 Kunstwereld vs. maatschappij.....	27
2.2 In de kunstwereld.....	27
2.3 Vlaamse vs. internationale kunstwereld	28
2.4 Vroeger vs. nu	29
3. Vormen van genderongelijkheid	31
3.1 Het is jammer dat ik hier de enige vrouw ben.....	31
3.2 De taak van de vrouwen.....	32
3.3 De man, dat is de norm.....	33
3.4 They will never say it!	34
3.5 Metoo- toestanden.....	35
3.6 Objectivering	37
3.7 De omgekeerde wereld.....	38
4. Waarom ongelijk? Omdat wij maar vrouwen zijn.....	39
4.1 De maatschappij en genderrollen.....	39
4.2 Macht	40
4.3 Omdat er zo weinig geld is.....	41
4.4 Alles moet in de doofpot.....	42
4.5 If you don't have kids and family it's very easy.....	43
5. Copingmechanismes	45
5.1 Ofwel klap ik dicht ofwel weten ze echt dat ik er geweest ben.....	45
5.2 Het valt hier nog wel mee.....	48
5.3 Voorkomen.....	50
5.4 Schuld	52
5.5 Het feminisme is succesvoller dan een feminist.....	53
Deel 4. Discussie en conclusie	57
1. Bespreking	57
2. Praktische en beleidsaanbevelingen	64
3. Beperkingen eigen onderzoek en vervolgonderzoek	65

Referentielijst.....	67
Interviewschema	71

Deel 1. Inleiding

1. Probleemstelling

Genderongelijkheid is één van de vele vormen van ongelijkheid in onze maatschappij. Vrouwen zijn op verschillende vlakken een benadeelde groep. Seksisme is een ideologie die deze genderongelijkheid veroorzaakt (Brandt, 2011). Waarbij de intrinsieke superioriteit van één gender wordt geassocieerd met vooroordelen, stereotypering en discriminatie (Radke, Hornsey, & Barlow, 2016).

Hoe deze ongelijkheid zich uit verschild van cultuur tot cultuur (Glick & Fiske, 2001). Onder andere in de professionele wereld is er veel genderongelijkheid (Radke e.a., 2016; Stamarski & Son Hing, 2015). Zo verdienen in België vrouwen gemiddeld minder dan mannen (Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen & FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, 2017). Vrouwen hebben bovendien een minder vlotte arbeidsmarktintrede en zijn er minder vrouwen in leidinggevende posities (Duquet, Glorieux, Laurijssen, & Van Dorsselaer, 2006).

Seksisme en genderongelijkheid wegen zowel op de mentale gezondheid, de werkprestaties als de sociaal-economische status van vrouwen (Bohnet, van Geen, & Bazerman, 2016; Dardenne, Dumont, & Bollier, 2007; Dumont, Sarlet, & Dardenne, 2010; Siongers, Van Steen, & Lievens, 2016; Stamarski & Son Hing, 2015). Niet alleen de benadeelde vrouwen lijden hier onder. Discriminatie op basis van gender bij sollicitaties kan ervoor zorgen dat een werkgever niet de beste kandidaat krijgt (Bohnet e.a., 2016). Bovendien heeft het ervaren van seksisme via een negatief effect op werkprestaties ook een negatief effect op de productiviteit (Dumont e.a., 2010).

Er is ook genderongelijkheid in de kunsten. Een sector die qua mechanieken verschilt van de klassieke bedrijfswereld, maar dezelfde vormen van discriminatie kent (Bielby, 2009; Eikhof & Warhurst, 2013; Morrison, Bourke, & Kelley, 2005). Dit neemt in de sector vele vormen aan. Van vrouwen die minder gerepresenteerd en betaald (vooral op oudere leeftijd is er een groot verschil) worden naar openlijke discriminatie en seksistische opmerkingen (Eikhof & Warhurst, 2013; Glick & Fiske, 2001; Miller, 2016; Stamarski & Son Hing, 2015). Vrouwen worden meer bekritiseerd dan mannen en moeten (emotioneel) harder werken om te kunnen passen en slagen in een mannenwereld (Jones & Pringle, 2015). Recente onderzoeken naar de sociaal-economische positie van Vlaamse kunstenaars hebben aangetoond dat er ook genderongelijkheid in de Vlaamse kunstsector is (Siongers e.a., 2016; Willekens, Siongers, Pissens, & Lievens, 2018). Ze stelden vast dat vrouwen minder verdienen dan mannen en dit verschil enkel groter wordt met de leeftijd. Bovendien is in alle kunstsectoren in de jongste leeftijdsgroep het aantal vrouwen groter dan het aantal mannen (jonger dan 35). Echter, in zowat elke deelsector daalt de proportie vrouwen tegenover mannen met leeftijd, al is de daling niet in elke sector even sterk. Dit is deels te verklaren door de hoge uitval van vrouwen. Vrouwen

kunnen dan ook minder vaak rondkomen van hun kunst (Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018).

Er is uitvoerig onderzoek gebeurd naar de mechanismes en oorzaken van discriminatie op basis van gender op de werkvloer (Bohnet e.a., 2016; Dardenne e.a., 2007; Dumont e.a., 2010; Duquet e.a., 2006; Eriksson-Zetterquist & Styhre, 2008; Gorman, 2006; Gornick & Meyers, 2008; Handy & Rowlands, 2017; London, Downey, Romero-Canyas, Rattan, & Tyson, 2012; Stamarski & Son Hing, 2015). De artistieke sector verschilt echter op een significante manier van de klassieke en traditionele bedrijfswereld. (Bielby, 2009; Eikhof & Warhurst, 2013; Grugulis & Stoyanova, 2012; Handy & Rowlands, 2017; Jones & Pringle, 2015), ook in België (Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018). We kunnen er dus niet van uitgaan dat dezelfde mechanismes in de kunstwereld van kracht zijn. We gaan in de literatuurstudie verder in op deze verschillen.

Bestaand onderzoek naar gender in de artistieke sector focust zich vooral op de filmindustrie (Bielby, 2009; Jones & Pringle, 2015; Handy & Rowlands, 2017; Grugulis & Stoyanova, 2012) of is kwantitatief (Brandt, 2011; Glick & Fiske, 2001; Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018). De ervaringen van de vrouwelijke kunstenaars met seksisme worden niet belicht.

In Vlaanderen is er het onderzoek van Siongers en haar collega's (2016) die de sociaaleconomische positie van Vlaamse kunstenaars onderzochten en hier ook verschillen door gender ontdekten. Dit gaat echter niet specifiek over seksisme. Een recenter gender rapport (Willekens e.a., 2018) diepte de genderkwestie in het Vlaamse kunstenlandschap verder uit met grootschalige enquêtes Hier wordt ingegaan op mechanismes en oorzaken voor architecten en designers, maar op een kwantitatieve manier. Bij het ervaren van seksisme peilden zij ook expliciet niet naar hoe het ervaren wordt, maar naar specifieke voorvallen (Willekens e.a., 2018). Kwalitatief onderzoek naar ervaringen, mechanismes en oorzaken in de Vlaamse kunstwereld is er nog niet.

Seksisme en genderongelijkheid hebben dus een resem aan negatieve gevolgen voor zowel vrouwen als de maatschappij in haar geheel. De werking hiervan begrijpen is cruciaal om het te kunnen bestrijden. Seksisme en genderongelijkheid in de kunstwereld heeft specifiek onderzoek nodig, aangezien onderzoek naar de bedrijfswereld niet noodzakelijk toepasbaar is op de kunstwereld. De kunstwereld behelst echter meer dan enkel de filmindustrie, waar er nu vooral onderzoek naar is. Bovendien is er geen kwalitatief onderzoek dat de ervaringen van de kunstenaressen belicht vanuit hun standpunt.

Dit onderzoek wil dan ook een aanvulling zijn op inzichten in seksisme in de kunstsector vanuit het standpunt van de vrouwelijke kunstenaars. Het doel is om enerzijds meer diepgaand te peilen naar het hoe en waarom van genderongelijkheid in de artistieke sector en anderzijds om voldoende kennis te verzamelen voor het opstellen van een nieuw beleid of van beleidsacties. We willen een bijdrage leveren aan een veranderingsproces in de (Vlaamse) culturele sector op

het vlak van genderdiscriminatie vertrekkende vanuit de vraag, behoeften en mogelijkheden van de kunstenaars zelf. Dit om het welzijn te bevorderen van een benadeelde groep.

2. Literatuurstudie

Om seksisme beter te begrijpen, gaan we eerst in op de soorten seksisme zodat we dit breed fenomeen beter begrijpen. Meer bepaald gebruiken we hier de theorie van ambivalent seksisme die ook een verklaring biedt voor hoe seksisme genderongelijkheid veroorzaakt (Glick & Fiske, 2001). Hierna bespreken we welk discours er rond seksisme is en hoe dit evolueert om beter te begrijpen hoe het seksistisch discours genderongelijkheid veroorzaakt. Vervolgens bekijken we seksisme en genderongelijkheid in de kunstwereld en de mechanismes die de kunstwereld onderscheidt van andere sectoren. Hierna bekijken we het belang van genderrollen en – stereotypen om beter te begrijpen hoe deze een rol spelen in seksisme en genderongelijkheid. Tot slot bekijken we hoe vrouwen omgaan met seksisme en hoe dit de gevolgen ervan kan mediëren.

2.1 Soorten seksisme

Glick en Fiske (2001) delen seksisme op in twee onderdelen in hun ambivalent seksisme theorie: vijandig en welwillend seksisme. Deze theorie biedt meer inzicht in de ogenschijnlijke tegenstelling van vrouwen als geliefde maar toch benadeelde groep. Deze theorie wordt vandaag de dag nog steeds in verschillende artikels gebruikt om de invloed ervan op vrouwen te analyseren (Brandt, 2011; Dardenne, Dumont, & Bollier, 2007; Delacollette, Dumont, Sarlet, & Dardenne, 2013; Dumont, Sarlet, & Dardenne, 2010; Radke, Hornsey, & Barlow, 2016; Saunders, Scaturro, Guarino, & Kelly, 2017). Beide vormen van seksisme zijn overal ter wereld, ook in België, te vinden (Delacollette e.a., 2013; Dumont e.a., 2010; Glick & Fiske, 2001).

Vijandig seksisme is een duidelijke en openlijk negatieve houding tegenover vrouwen. Vrouwen worden dan als kwaadaardig gezien. Vrouwen zijn, volgens deze ideologie, namelijk schadelijk voor mannen omdat ze deze willen overheersen. Dit doen vrouwen door traditionele genderrollen in vraag te stellen, door hun seksualiteit te gebruiken en door mannen te controleren (Glick & Fiske, 2001). Deze vorm van seksisme wordt ook geassocieerd met seksueel geweld (Radke e.a., 2016).

Welwillend seksisme is een meer positieve attitude tegenover vrouwen, maar ziet hen toch als minder competent. Het bestaat uit seksistische attitudes die vrouwen stereotiep en in beperkte rollen zien, maar die wel positief aanvoelen. Welwillend seksisme idealiseert vrouwen, maar enkel als ze binnen de dominante genderrollen blijven (Glick & Fiske, 2001).

Seksuele objectivering past niet echt in de tweedeling, maar is wel een soort seksisme. Seksuele objectivering bestaat uit een vrouw reduceren tot haar uiterlijk, tot een seksueel object ten dienste van het mannelijke seksueel verlangen. De seksuele lichaamsdelen worden dan als apart gezien van de persoon of representeren de hele persoon, waardoor deze wordt gedehumaniseerd. Dit kan op verschillende manieren plaatsvinden, waaronder visuele inspectie van het vrouwelijk lichaam, seksuele commentaren, nafluiten of catcalling, ongewenste seksuele avances, seksuele intimidatie, aanranding, maar ook de beeldvorming van vrouwen als seksobject in de media (Gervais, Vescio, Förster, Maass, & Suitner, 2012; Heflick, Goldenberg,

Cooper, & Puvia, 2011; Szymanski & Feltman, 2014). Objectivering is gelijkaardig aan welwillend seksisme in die zin dat beiden ongeveer even gemakkelijk, of net moeilijk, herkend worden als seksisme en enorm bijdragen aan genderongelijkheid.

Ondanks dat welwillend seksisme minder erg lijkt, zijn er veel negatieve gevolgen. Deze vorm van seksisme wordt geassocieerd met lagere cognitieve prestaties, een slechtere mentale gezondheid, (zelf)objectivering en een hogere tolerantie voor seksistische grappen (Delacollette e.a., 2013; Glick & Fiske, 2001; London, Downey, Romero-Canyas, Rattan, & Tyson, 2012; Radke e.a., 2016; Shnabel, Bar-Anan, Kende, Bareket, & Lazar, 2016). Welwillend seksisme is schadelijker voor de mentale gezondheid en werkprestaties van vrouwen dan vijandig seksisme (Dardenne e.a., 2007; London e.a., 2012). Beide soorten seksisme kunnen ook motivatie tegenwerken (London e.a., 2012). Welwillend seksisme heeft, net als vijandig seksisme, een rechtstreekse negatieve invloed op de mentale gezondheid van vrouwen (Dardenne e.a., 2007). Deze mentale gezondheid wordt ook rechtstreeks negatief beïnvloed door de observeerbare resultaten van seksisme zoals een lager loon, lagere status en minder kansen op werk (Stamarski & Son Hing, 2015).

Belangrijk aan welwillend seksisme is dat zowel mannen als vrouwen deze tweede categorie vaak niet als seksisme zien, waardoor vrouwen deze houding zelf adopteren en internaliseren. Vrouwen gaan er ook zelf in mee omdat er allerlei voordelen aan verbonden zijn, zoals bescherming tegen vijandig seksisme en de negatieve effecten ervan. (Dardenne e.a., 2007; Delacollette e.a., 2013; Dumont e.a., 2010; Glick & Fiske, 2001; Shnabel e.a., 2016). Vijandig seksisme wordt maatschappelijk veroordeeld. Welwillend seksisme is echter meer aanvaard omdat het op het eerste gezicht vleidend overkomt. Het wordt niet als seksisme gezien en er wordt minder snel tegen in actie gekomen. Toch impliceert dit seksisme dat de vrouw minderwaardig is (Dardenne e.a., 2007; Delacollette e.a., 2013; Glick & Fiske, 2001; Radke e.a., 2016; Shnabel e.a., 2016). De negatieve gevolgen van welwillend seksisme blijven hetzelfde, ongeacht de vrouw het welwillend seksisme als seksisme identificeert of niet (Gorman, 2006).

Niet alleen worden mannen minder geobjectiveerd, ze ondervinden er minder negatieve effecten van. Vrouwen met minder macht worden ook vaker geobjectiveerd, zeker door mannen met meer macht (Gervais e.a., 2012; Heflick e.a., 2011; Szymanski & Feltman, 2014). Net als welwillend seksisme is objectivering slecht voor de mentale gezondheid, het cognitief functioneren, het zelfbeeld en wordt deze soms geïnternaliseerd. Dit laatste leidt dan tot zelfobjectivering. Objectivering zorgt er ook voor dat vrouwen als minder warm, competent en moreel worden gezien. Hierdoor zullen ze sneller negatief worden benaderd. (Gervais e.a., 2012; Heflick e.a., 2011; Szymanski & Feltman, 2014).

Genderongelijkheid wordt veroorzaakt door seksisme op verschillende manieren. Seksisme veroorzaakt op een rechtstreekse manier genderongelijkheid. Door seksisme is er discriminatie en daaruit volgt genderongelijkheid (Brandt, 2011).

Door seksisme gaan vrouwen minder goed presteren, wat dan een zogezegd objectieve reden voor genderongelijkheid geeft. Toch is de eigenlijke oorzaak een seksistische ideologie (Brandt, 2011; Delacollette e.a., 2013; Handy & Rowlands, 2017).

Glick en Fiske (2001) zien in de wisselwerking tussen vijandig en welwillend seksisme nog een oorzaak van genderongelijkheid. Welwillend seksisme maakt het moeilijker om genderongelijkheden tegen te gaan omdat het vrouwen beloont die de huidige machtsverdeling en genderrollen niet uitdagen, terwijl vijandig seksisme zij die dat wel doen, straft.

Welwillend seksisme zorgt bovendien ervoor dat vrouwen zelf ook de ongelijkheid in stand houden. Doordat vrouwen zelf de seksistische ideologie adopteren en internaliseren. Ze worden hierdoor ten eerste minder ambitieus en gaan daardoor lager betaalde en minder prestigieuze jobs aannemen, waardoor ze weer minder verdienen. Seksisme veroorzaakt dan genderongelijkheid omdat het beïnvloedt waar vrouwen zichzelf tot in staat achten (Brandt, 2011; Dardenne e.a., 2007; Eikhof & Warhurst, 2013; Radke e.a., 2016). Door seksisme te internaliseren gaan vrouwen ook zelf discrimineren, wat weer genderongelijkheid veroorzaakt (Brandt, 2011).

2.2 Evolutie van het dominante discours

Seksisme is een ideologie die genderongelijkheid veroorzaakt (Brandt, 2011). Bij seksisme bestaat deze ideologie uit het geloof dat één gender inherent beter is dan het andere, meestal het mannelijke over het vrouwelijke (Radke, Hornsey, & Barlow, 2016). Ogbor (2000) definieert een ideologie als dat deel van een cultuur dat de ingeburgerde waarden en normen legitimeert en rechtvaardigt. Een ideologie kan dus onderdrukking en dominantie in stand houden en ze bovendien maskeren. Het is een manier van denken die vanzelfsprekend is en niet in vraag wordt gesteld (Gill, 2011). Het is de sociale constructie van genderrollen die leidt tot vooroordelen, stereotypering en discriminatie (Ogbor, 2000; Radke e.a., 2016). Stereotypes beïnvloeden hoe mannen en vrouwen behandeld worden. Als een beroep of functie gezien wordt als typisch behorende tot een bepaalde groep heeft dat een effect op hun welzijn en prestaties in genderstereotiepe domeinen (Ogbor, 2000; Ramos e.a., 2016). Taalgebruik is hier erg belangrijk. Het discours bepaalt hoe we nadenken en legitimeert zo een bepaalde status quo. Dat heeft dan weer invloed op de praktijk (Ogbor, 2000). Het discours beïnvloedt ook identiteitsvorming (Thoelen & Van der Schaege, 2016).

Er is ook evolutie naar minder overte vormen van seksisme (Gervais, Vescio, Förster, Maass, & Suitner, 2012; Gorman, 2006). Het seksisme van vandaag blijft binnen bepaalde sociale normen en is tegen directe uitingen van vooroordelen. Het voldoet niet meer aan de overte ouderwetse vormen die binnen het stereotype van seksisme passen. Hierdoor krijgt men dan het gevoel dat seksisme afneemt en wordt het minder snel herkend. Binnen dit nieuwe discours denkt men dat

er gelijkheid is, al staat dit haaks op de realiteit (Gill, 2011; Gorman, 2006; Jones & Pringle, 2015; Morrison, Bourke, & Kelley, 2005; Radke e.a., 2016).

De evolutie is geen goed nieuws. Omdat dit afwijkt van het stereotiepe beeld, maakt dit het identificeren ervan moeilijker. Door deze evolutie zullen vrouwen minder snel tegen seksisme in actie komen. Het subtielere aan dit moderne seksisme maakt het ook schadelijker (Gorman, 2006; Radke e.a., 2016).

Veel vrouwen (en mannen) geloven in de meritocratie en denken dat vrouwen succesvol kunnen zijn als vrouwen gewoon hard werken en niet klagen over de structurele ongelijkheid. Deze ongelijkheid is immers al opgelost. Voorbeelden worden dan afgedaan als uitzonderingen. Onderzoek dat op het tegendeel wijst wordt afgewimpeld als omgekeerd seksisme, namelijk tegenover mannen. Veel vrouwen willen ook het emotioneel welzijn van mannen beschermen conform met hun genderrol (Gill, 2011; Morrison e.a., 2005). Geïsoleerd succes van één vrouw is daarom negatief voor andere vrouwen omdat het als bewijs wordt gezien dat er geen seksisme is. Bovendien is er extra druk op de vrouw in kwestie om succesvol te zijn, anders wordt het als bewijs gezien dat vrouwen inherent ongeschikt zijn (Radke e.a., 2016). Het niet identificeren van seksisme zorgt er niet alleen voor dat de situatie onveranderd blijft. Hoe meer leden van een benadeelde groep het bestaande systeem van ongelijkheid justifiëren, hoe meer ze lijden onder deze systematische ongelijkheid (Saunders, Scaturro, Guarino, & Kelly, 2017).

Deze trend tot ontkennen van de ernst of zelfs het bestaan van seksisme en het zelf vijandig reageren op het aanklaarten hiervan, maakt het herkennen en aanklagen van seksisme moeilijker (Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016). Het is dus subtieler en net daarom schadelijker omdat er minder snel op zal gereageerd worden (Radke e.a., 2016). Dit alles vindt plaats in wat een postfeministisch klimaat wordt genoemd. Er wordt daarin uitgegaan van gendergelijkheid, al is dit feitelijk onjuist (Gill, 2011; Jones & Pringle, 2015; Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016). Het feminisme lijkt al zoveel bereikt te hebben, dat veel mensen denken dat seksisme iets van het verleden is. Feminisme is niet meer nodig, vandaar postfeminisme. Dit postfeminisme uit zich ook in het belang van bepaalde seksistische daden, zoals bijvoorbeeld seksistische grapjes, te ontkennen. Vrouwen doen dit ook. Zelfs als ze een grapje of opmerking wel problematisch vinden, zullen ze niet snel het label van seksisme of genderongelijkheid willen toepassen op de grotere situatie. Deze manier van denken verspreidt zich steeds meer en maakt het moeilijker om genderongelijkheid en seksisme aan te klagen, zelfs voor vrouwen die zich bewust zijn van deze ontwikkeling (Gill, 2011; Jones & Pringle, 2015; Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016).

Essentialistische argumenten voor de rolverdeling maken het ook moeilijk om seksisme aan te kaarten. De genderverschillen zijn immers natuurlijk en onveranderlijk, veroorzaakt door biologische en dus vaststaande verschillen. De bevoorrechte groep gebruikt deze argumenten om de ongelijkheid te legitimeren en de benadeelde groep te overtuigen dat er nu eenmaal niets aan te doen is. De naturalistische dwaling speelt hier ook in mee. Dit is een drogredenering

volgens de welke alles wat natuurlijk is, goed is. Hierdoor zullen vrouwen mannelijke dominantie sneller aanvaarden. De populariteit van evolutionaire verklaringen voor genderverschillen maakt dit erger. Onderzoek toont echter aan dat er meer verschillen onderling zijn dan tussen de twee groepen, maar de kleine genderverschillen worden uitvergroot (Radke e.a., 2016).

De context speelt ook een belangrijke rol bij het detecteren van seksisme, in de professionele context lijkt men beter gewapend dan in een persoonlijke (Gorman, 2006). De professionele context van kunstenaars zullen we dan ook nu bespreken.

2.3 Genderongelijkheid en seksisme in de kunstwereld

De kunstwereld wordt gekenmerkt door individuele creativiteit, vaardigheid en talent. Daardoor heerst er het beeld dat het een meritocratie is. Succes in deze sector zou gebaseerd zijn op talent en bovendien wordt het gezien als een erg progressief milieu. Daarom zou er plaats zijn voor mensen uit alle lagen van de samenleving. Dit blijkt echter niet het geval. (Eikhof & Warhurst, 2013; Gill, 2011; Morrison e.a., 2005; Willekens e.a., 2018).

Miller (2016) stelt vast dat de kunstwereld niet de noden van vrouwelijke artiesten in rekening neemt. Dat komt doordat men het ideaaltype van de kunstenaar als mannelijk ziet, de vrouwelijke kunstenaar is een uitzondering. Dit ideaaltype is gebaseerd op een seksistische ideologie (Brandt, 2011). Dit archetype van de ondernemer als mannelijk (en blank) is zichtbaar in het taalgebruik, dat dit archetype ook creëert en bevestigt (Ogbor, 2000). Ogbor (2000) gaat verder door het te beschrijven als een op macht gebaseerde constructie van de realiteit. Het discours over de archetypische kunstenaar, deels ingebed in een seksistische ideologie, kan dus een machtsinstrument zijn om de status quo van ongelijkheid te behouden. Door het mannelijke prototype is er meer druk voor een vrouw om te slagen. Tegelijkertijd kan de motivatie afnemen om zelf kansen te grijpen (London e.a., 2012). Vrouwen zijn zich ook bewust van deze negatieve stereotypen en willen net niet zo overkomen (Morrison e.a., 2005).

De kunstwereld is opgebouwd rond dit idee van de mannelijke kunstenaar. Typisch mannelijke kwaliteiten, binnen de mannelijke genderrol, zijn ambitie en werk kiezen boven familie en een persoonlijk leven (Miller, 2016). Het archetype van de kunstenaar dat Miller beschrijft is dan ook allereerst een creatieve ondernemer (Ogbor, 2000; Thoelen & Van der Schaege, 2016). De kunstenaar wordt beschreven als een creatieve entrepreneur (Ogbor, 2000; Thoelen & Van der Schaege, 2016). Dit gaat samen met typisch mannelijke vaardigheden zoals ambitie, autonomie, en een sociaal netwerk. De ons kent ons dynamiek aanwezig in de artistieke sector kan dan in het nadeel van vrouwen werken (Handy & Rowlands, 2017; Ogbor, 2000).

De ideale artiest die Miller (2016) beschrijft is ook een creatieve zonderling. Vrouwen doen dan ook minder prestigieuze en creatieve jobs (Willekens e.a., 2018). Deze typering is tegendraads met de vrouwelijke genderrol van sociaal en warm zijn. Het stigma "moeilijk om mee te werken" is dodelijk voor een carrière als kunstenaar (Grugulis & Stoyanova, 2012; Jones & Pringle, 2015;

Thoelen & Van der Schaege, 2016). Doordat men in de kunstwereld erg flexibel werkt, zijn de werknemers namelijk meer afhankelijk van reputatie en ter plekke leren (Eikhof & Warhurst, 2013; Thoelen & Van der Schaege, 2016).

Dat is dan ook het derde deel van het kunstenaarsideaaltype van Miller (2016): kunstenaars zijn afhankelijk van de feedback van medekunstenaars, kunstcritici en hun publiek, maar deze zijn door de seksistische ideologie steeds in het voordeel van mannen. Door genderstereotypen komen vrouwen als minder betrouwbaar over. Mannen worden als veiliger gezien om aan te nemen. Zelfs wanneer er gelijkwaardige vaardigheden en diploma's zijn, worden vrouwen toch meer gezien als een risico (Ogbor, 2000). Men maakt zich vaak zorgen of vrouwen met kinderen wel de nodige tijd en toewijding aan de dag zullen kunnen leggen (Handy & Rowlands, 2017). Dit mechanisme werkt zelfbevestigend. Vrouwen zijn dan niet minder succesvol omdat er sprake is van discriminatie, maar gewoon omdat ze toevallig minder geschikt voor de job zijn, of nog sterker omdat de vrouwelijke genderrollen minder geschikt zijn (Ogbor, 2000). Deze stereotypen hebben meer effect als het een sector is waar er veel onzekerheid is, men projectgericht werkt en veel afhangt van wie je aanneemt. Die onzekerheid kan genderongelijkheid dus in de hand werken (Gorman, 2006; Handy & Rowlands, 2017).

Deze types van Miller kunnen niet begrepen worden zonder te kijken naar de specifieke eigenschappen van de kunstwereld. De kunstsector onderscheidt zich namelijk van klassieke bedrijfswereld doordat er veel meer risico's worden genomen en er een veel grotere onzekerheid heerst. Er is veel tijdelijke tewerkstelling, vaak in projectverband. Het projectmatig werken, met verschillende korte arbeidsovereenkomsten, verschilt enorm van de traditionele manier van werken. Veel kunstenaars zullen ook als zelfstandige werken en met moeilijke werkuren. In de Vlaamse kunstwereld zijn er echter minder vrouwen zelfstandig in hoofdberoep dan mannen. Vrouwen zien en grijpen minder snel kansen als zelfstandige. Zij die dat wel doen ondervinden moeilijkheden om dit te combineren met ouderschap door de financiële onzekerheid die dit met zich meebrengt. Veel vrouwen kiezen er daarom voor om werknemer of zelfstandige in bijberoep te zijn (Bielby, 2009; Eikhof & Warhurst, 2013; Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018).

De verloning van kunstenaars ligt ook lager dan in andere sectoren (rekening houdend met de vereiste opleiding en ervaring). Het creatieve individu is erg vrij, maar ook erg kwetsbaar. Vrouwen worden door dit alles harder getroffen dan mannen, waardoor veel vrouwen ook stoppen als kunstenaars. Enkel de succesvolste vrouwen kunnen kunstenaars blijven. De loonkloof wordt namelijk groter met de leeftijd. Dit kan niet volledig toegeschreven worden aan verschillen in tewerkstelling (Bielby, 2009; Eikhof & Warhurst, 2013; Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018). In de kunstwereld moet de kunstenaar ook vaak onderhandelen (Eikhof & Warhurst, 2013). Dit is in het nadeel van vrouwen, want zij gaan minder hard voor zichzelf onderhandelen als ze het gevoel krijgen negatief te worden beoordeeld omwille van genderstereotypen en negatieve gevolgen verwachten (London e.a., 2012).

Een andere belangrijke factor het belang van netwerken. Netwerken zijn namelijk erg belangrijk bij het vinden van nieuwe opdrachten. Men wil geen risico's nemen bij het aannemen waardoor men mensen aanneemt die men kent of die aangeraden zijn. Het aannemen gebeurt ook vrij informeel met een grote nadruk op reputatie. Daarom moeten kunstenaars een goede reputatie opbouwen en behouden. Voor vrouwen is dit echter moeilijker omdat er aparte netwerken bestaan voor verschillende groepen en deze erg gesloten kunnen zijn. Vrouwen hebben ook netwerken, maar deze bieden eerder emotionele steun. Mannelijke netwerken zullen dan eerder professionele steun bieden (Bielby, 2009; Eikhof & Warhurst, 2013; Grugulis & Stoyanova, 2012; Siongers e.a., 2016; Thoelen & Van der Schaege, 2016; Willekens e.a., 2018).

Deze kenmerken maken het ook moeilijker om collectieve actie te ondernemen en ongelijkheid aan te klagen (Bielby, 2009; Eikhof & Warhurst, 2013; Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018). Ook in de Vlaamse kunstwereld zijn al de net beschreven mechanismes van kracht (Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018).

In de artistieke sector is er dus een onzekerheid die genderongelijkheid in de hand werkt (Bielby, 2009; Grugulis & Stoyanova, 2012; Handy & Rowlands, 2017; Jones & Pringle, 2015; Thoelen & Van der Schaege, 2016). Er worden in de kunstwereld ook heel flexibele werkuren verwacht wat het moeilijk maakt voor kunstenaars die verantwoordelijk zijn voor de zorg van een kind. Meestal zijn dit vrouwen (Eikhof & Warhurst, 2013). Deze moeilijkheden met genderrollen en dan vooral de rol van zorgdrager zijn een maatschappelijk probleem dat wat meer uitleg verdient.

2.4 Genderrollen en -stereotypen

Zelfs positieve genderrollen gaan zowel mannen als vrouwen tegenhouden om dingen te doen die niet binnen dat gegenderde kader passen. Deze beperking leidt dan tot genderongelijkheid en legitimeert deze ook (Brandt, 2011; Glick & Fiske, 2001; Radke e.a., 2016). Door deze genderstereotypen belanden vrouwen in een double bind. Ze worden afgestraft als ze zich buiten hun genderrollen begeven en moeten zich vrouwelijk gedragen. Op diezelfde vrouwelijkheid wordt echter ambigue of denigrerend gereageerd. De discrepantie tussen de stereotypen over vrouwelijke kwaliteiten en de stereotypen van de nodige competenties zorgen voor een bias bij het beoordelen van de competenties van een vrouw (London e.a., 2012; Morrison e.a., 2005).

De vrouw wordt als zorgend, passief en incompetent gezien. Om succesvol te zijn moet de vrouw zich echter niet-conform met haar genderrol gaan gedragen. Hier wordt dan negatief op gereageerd (Morrison e.a., 2005). Vrouwen mogen zich volgens die genderrollen niet boos maken, maar moeten aardig en zorgend zijn. Boze vrouwen worden als gek, emotioneel, irrationeel en hormonaal afgeschilderd. Vrouwen zullen daarom sneller geneigd zijn seksisme op een vriendelijke en beleefde manier aan te kaarten of gewoon te negeren ook al is dit minder effectief (Radke e.a., 2016). De vrouwelijke genderrollen benadrukken harmonie en mensen gelukkig maken met betere sociale en interpersonele vaardigheden. Confrontatie en kritiek

passen hier niet binnen. Dit maakt het voor hen ook moeilijker om genderongelijkheid en seksisme aan te kaarten (Morrison e.a., 2005). Dit is een manier waarop vrouwen gecontroleerd worden op een gelijkaardige manier aan ambivalent seksisme. Vijandig seksisme zal namelijk vooral vrouwen viseren die zich niet aan de traditionele genderrollen houden, zoals carrièrevrouwen en feministen. Welwillend seksisme beschermt vrouwen, maar enkel als ze zich tot de traditionele genderrollen houden. Samen straft vijandig seksisme vrouwen die de status quo uitdagen en beloont welwillend seksisme vrouwen die in de pas blijven (Glick & Fiske, 2001; Radke e.a., 2016).

De klassieke genderrollen uitte zich ook in een taakverdeling die dominant was van het einde van de 19de eeuw tot het begin van de 20ste eeuw. Het ideaaltje van de vrouw zorgde ervoor dat de vrouw thuisbleef en voor de kinderen zorgde terwijl de man ging gaan werken. Na de tweede wereldoorlog zijn vrouwen buitenshuis gaan werken, maar deze traditionele genderrollen zijn er nog. Tijdsverdeling wordt sterk beïnvloed door maatschappelijke factoren. Deze traditionele en gegenderde taakverdeling is nog steeds erg hardnekkig. Gendergelijkheid op het vlak van betaald werk en kinderopvang is er nog steeds niet, ook niet in België (Duquet e.a., 2006; Glorieux, Minnen, van Tienoven, Deyaert, & Mészáros, 2015; Gornick & Meyers, 2008). Al is er zeker al veel veranderd, vrouwen zijn nog steeds de belangrijkste zorgdragers thuis. Ook in Vlaanderen is er nog steeds een gegenderde rolverdeling als het aankomt op betaald werk en huishoudelijk werk (Glorieux e.a., 2015).

Voor vrouwen kan dit dubbele werk heel zwaar en moeilijk te combineren zijn. Al doen vrouwen nu minder huishoudelijk werk, het is nog steeds veel meer dan mannen. De belasting van het onbetaalde werk zorgt er voor dat vrouwen vaak minder veeleisende en dus minder hoogbetaalde jobs zullen gaan uitoefenen. Vrouwen werken nog steeds minder vaak en als ze werken, werken ze minder uren, bijvoorbeeld deeltijds. Hierdoor zullen ze ook minder verdienen. Dat mannen meer betaald werken compenseert echter niet voor de tijd die vrouwen spenderen aan huishoudelijk werk. Mannen zijn namelijk niet genoeg beginnen helpen bij de zorg om het gelijk te trekken. Als men huishoudelijk en betaald werk samen neemt, zijn vrouwen steeds meer gaan werken en mannen minder (Duquet e.a., 2006; Glorieux e.a., 2015; Gornick & Meyers, 2008).

Ouderschap versterkt deze verschillen, al blijft huishoudelijk werk het grootste verschil volgens Glorieux et.al. (2015). Gezinsvorming gaat ook volgens Duquet et.al. (2006) de traditionele rollenpatronen activeren. Het hebben van kinderen zorgt er voor dat de vrouw meer huishoudelijk werk zal gaan doen. Hoewel zowel mannen als vrouwen meer tijd aan kinderopvang zijn gaan spenderen, blijft het bij vrouwen meer volgens Gornick en Meyers (2008). Glorieux et.al. (2015) nuanceren dit door te zeggen dat als het op kinderopvang aankomt, niet op huishoudelijk werk, de verdeling wel gelijk is indien beide ouders voltijds werken. (Duquet e.a., 2006; Glorieux e.a., 2015; Gornick & Meyers, 2008). Werkende ouders worden verscheurd door twee tegengestelde verantwoordelijkheden. Hierdoor worden ze zowel op het werk benadeeld als thuis uitgeput. Vrouwen beginnen ook vroeger aan gezinsvorming wat de loopbaan

bemoeilijkt. Pauzes in de carrière en andere noodgedwongen afwezigheden door het ouderschap zorgen bovendien voor een zwakkere connectie met hun professionele omgeving. Het ouderschap heeft echter weinig invloed op de carrière van een man. Bij een vrouw is de gezinssituatie echter wel een belangrijke voorspeller voor haar carrière (Duquet e.a., 2006; Glorieux e.a., 2015; Gornick & Meyers, 2008).

Werkgevers houden bovendien geen rekening met het onbetaalde werk dat vrouwen thuis nog moeten doen. Discriminatie vanuit de werkgevers tegenover moeders, pauzes in de carrière door het moederschap en meer deeltijds werken spelen hier ook in mee. Werk en gezin combineren is dus anders voor mannen als voor vrouwen (Duquet e.a., 2006; Glorieux e.a., 2015; Gornick & Meyers, 2008).

2.5 Copingmechanismes

Vrouwen worden benadeeld op de werkplaats en blootgesteld aan seksisme. Dit heeft een resem aan negatieve gevolgen. Vrouwen gaan hier dan ook op verschillende manieren mee omgaan. Deze manieren van coping zijn specifiek aan de benadeelde groep. Deze verschillende manieren van omgaan met obstakels is er omdat door discriminatie andere gevolgen zijn voor dezelfde actie. Bovendien mediëren goede of slechte copingtechnieken de negatieve gevolgen van blootstelling aan seksisme (London e.a., 2012; Szymanski & Feltman, 2014).

Saunders en zijn collega's (2017) delen coping op in vier categorieën: passief coping (negeren), wat het meest voorkomende is, actief coping (confronteren), zichzelf de schuld geven en goede bedoelingen toeschrijven aan de dader. Hun onderzoek gaat wel over lastiggevallen worden op straat. Andere onderverdelingen kunnen hier echter in ingepast worden.

Leaper en Arias (2011) verdelen coping bijvoorbeeld op in proactief en ontwijkend reageren op seksisme. Proactief reageren wilt zeggen dat het slachtoffer iets doet, zoals het confronteren van het seksisme of het zoeken van sociale steun. Dit is gelijkaardig aan het actief coping van (Saunders et.al. (2017). (Pro)actief reageren is volgens beiden beter omdat het de negatieve effecten zal tegengaan. Ontwijkend reageren of passief coping is dan weer een minder gezonde strategie (Leaper & Arias, 2011; Saunders e.a., 2017).

Zichzelf de schuld geven sluit aan bij wat door Szymanski & Feltman (2014) internaliseren van seksisme wordt genoemd in hun onderzoek rond seksuele objectivering. Dit is ook een manier van coping waarbij de oorzaak van het seksisme bij het slachtoffer zelf wordt gelegd. Dit is geen gunstige copingtechniek en kan voor gevoelens van schaamte, verwarring, machteloosheid en inferioriteit zorgen. Dit staat bij hen tegenover externaliseren, waarbij de dader de schuld wordt gegeven. Dit zou bij Saunders en zijn collega's (2017) zowel actief als passief coping kunnen zijn. Dit is gezonder voor het slachtoffer zelf, maar de vrouw wordt gesocialiseerd te internaliseren, om onderdanig te zijn en de verantwoordelijkheid voor mannelijk seksueel gedrag bij zichzelf te leggen. Ook seksistische mannen zullen sneller een slachtoffer de schuld geven.

Vaak hebben vrouwen die met seksisme geconfronteerd worden dan ook het gevoel dat ze het zich inbeelden of zullen zichzelf de schuld geven. Dit verergert de negatieve gevolgen van seksisme. Het kan dan helpen als andere aanwezigen, zeker mannen, hen bevestiging geven (Morrison e.a., 2005; Saunders e.a., 2017; Szymanski & Feltman, 2014).

Nog een nefast coping mechanisme, die niet in de opdeling van Saunders past, is self-silencing. Wanneer een vrouw verwacht omwille van haar gender negatieve evaluaties te krijgen en afgewezen te worden zal zij zichzelf gaan beschermen. Dit is vooral in competitieve omgevingen, met machtsverschillen, waar mannelijke genderrollen gewaardeerd worden. De vrouw zal zichzelf gaan beschermen door bepaalde aspecten van zichzelf te onderdrukken, dan vooral gegenderde gedragingen die de acceptatie in de weg zouden kunnen staan (London e.a., 2012). Deze manier van coping zorgt ervoor dat er minder kansen gegrepen worden en dat er motivatieverlies is. Bovendien worden de problemen niet aangekaart en blijft het frustrerende gevoel van minder kansen te krijgen als buitenstaander en er niet bij te horen. (London e.a., 2012).

Actief reageren lijkt dus gezonder, maar confronteren kan ook negatieve reacties en gevolgen teweegbrengen voor vrouwen, meer dan bij mannen. Gezonde copingmechanismes zijn dus moeilijker. Zeker wanneer seksisme is geïnternaliseerd zullen vrouwen sneller ongezonde copingmechanismes gebruiken. Dit komt ook de door de genderrollen. Accommoderende en steunende manieren van coping liggen in het verlengde van vrouwelijke genderrollen in tegenstelling tot assertief macht nastreven (London e.a., 2012; Saunders e.a., 2017; Szymanski & Feltman, 2014).

We zagen al bij het bespreken van het discours dat het ontkennen van seksisme te plaatsen valt in een bredere maatschappelijke trend naar postfeminisme (Gill, 2011). Dit wordt ook bevorderd door het internaliseren van seksisme (Szymanski & Feltman, 2014). Het ontkennen van genderongelijkheid en seksisme als maatschappelijk probleem is echter ook een coping mechanisme. Als er naar specifieke incidenten gevraagd wordt, kunnen de vrouwen echter wel voorbeelden geven, al ontkennen ze dat er seksisme of genderongelijkheid is. Dit vermijden van erover na te denken of te praten impliceert dat het er wel over hebben op korte termijn schadelijk is voor de mentale gezondheid. Vrouwen kunnen dit ook zien als een mogelijke verslechtering van hun situatie en willen er niet mee bezig zijn (Morrison e.a., 2005). Dit ligt in het verlengde van het toeschrijven van goede bedoelingen als coping mechanisme van Saunders et.al. (2017), het is allemaal niet zo bedoeld dus laten we relativeren. Vrouwen die seksisme hebben geïnternaliseerd zullen dit sneller doen. Het niet kunnen benoemen van seksisme en genderongelijkheid heeft nochtans schadelijke effecten (London e.a., 2012).

Hier tegenover staat het volop erkennen van seksisme en genderongelijkheid en er iets aan willen doen. Feminisme zouden we dan ook kunnen zien als actief coping in de verdeling van Saunders et.al. (2017). Feministische collectieve actie kan genderongelijkheid actief reduceren en heeft dit historisch gezien ook gedaan. Ook hoe vrouwen omgaan met seksisme wordt

beïnvloed door het zich al dan niet beschouwen als feministe. Vrouwen die zichzelf als feministe zien gaan sneller seksisme confronteren. Voor het zoeken van sociale steun is dit echter minder nodig. Veel vrouwen willen zichzelf echter niet als feminist identificeren. Diezelfde vrouwen zien seksisme vaak ook niet als een structureel probleem. En als er dan wel een incident is zien ze het als niet opzettelijk, ze gaan sneller uit van goede bedoelingen (Leaper & Arias, 2011; Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016; Saunders e.a., 2017).

Zich als feminist identificeren lijkt dus samen te gaan met een gezondere manier van coping. Toch zijn er zware barrières hiervoor, waaronder het postfeministisch klimaat waarover we al spraken. Vrouwen zien zichzelf ook niet als een groep en identificeren zich moeilijk met andere vrouwen, laat staan feministen. Internaliseren van seksisme maakt dit ook moeilijker. De vele positieve interacties en onderling afhankelijke relaties die vrouwen hebben met mannen zorgen er ook voor dat ze rapper geneigd zullen zijn de negatieve weg te wuiven. Bovendien is er een aspect van competitie over mannen dat de onderlinge solidariteit kan tegenwerken. Positief contact werkt dus verdovend, maar dit kan ook helpen. Mannelijke bevestiging van de ongelijkheid als bondgenoten kan veel doen (Leaper & Arias, 2011; Radke e.a., 2016). Er ligt ook een zwaar stigma op het feminisme. Veel vrouwen hebben de attitudes van een feminist, maar willen zichzelf niet zo noemen. Aan feminisme hangen namelijk de negatieve stereotypen vast van confrontationeel, lelijk, mannenhaatster, mannelijk, agressief, niet-conformerend, egoïstisch en ga zo maar door. Deze non-conformiteit aan de genderrollen wordt hen kwalijk genomen door zowel mannen als vrouwen. Aan zichzelf een feminist noemen hangen dus negatieve gevolgen vast. Zo zal een feminist minder serieus worden genomen wanneer ze ongelijkheid aankaart (Leaper & Arias, 2011; Radke e.a., 2016).

3. Onderzoeksvragen

Na de literatuur te bekijken rond seksisme en genderongelijkheid in de kunstwereld, willen we de volgende onderzoeksvragen beantwoorden om ons begrip van seksisme en genderongelijkheid in de kunstwereld te vergroten:

1. Hoe ervaren vrouwelijke kunstenaars ongelijkheid op basis van hun gender in de professionele context?
2. Op welke vlakken ervaren vrouwelijke kunstenaars seksisme en genderongelijkheid in de professionele context?
3. Hoe ervaren vrouwelijke kunstenaars vijandig en welwillend seksisme in hun werkomgeving?
4. Welke onderliggende mechanismes spelen volgens vrouwelijke kunstenaars mee in het seksisme en de genderongelijkheid in de kunstsector?
5. Hoe gaan vrouwelijke kunstenaars om met seksisme en genderongelijkheid in de kunstsector?

Deel 2. Data en methode

1. Deelnemers

Dit onderzoek draait om het standpunt en ervaring van vrouwelijke kunstenaars. Dit is dan ook de doelgroep. We deden dit onderzoek in samenwerking met het Departement Cultuur, Jeugd en Media. De deelnemers werden random geselecteerd uit hun CIB databank (centraal identificatiebestand). Er was enkel toegang tot dossiers die zijn ingediend in 2016, 2017 of 2018. De e-mailadressen waren hierbij ook beschikbaar en de participanten werden zo gecontacteerd. Zoals verwacht, was er na 13 interviews datasaturatie. Dit werd gebaseerd op een onderzoek naar seksisme in de muzieksector (Mullens, 2015) dat datasaturatie rapporteerde na 13 interviews.

De deelnemers waren kunstenaressen uit de Vlaamse kunstwereld, zonder hier een onderscheid te maken volgens sector. Deels omdat de database dat onderscheid niet maakt en deels omdat veel kunstenaressen tussen sectoren heen werken. De onderzoeksvraag overstijgt bovendien de sectoren. Dit is ook in navolging van werk van Siongers e.a. (2016), waarin ook kunstenaressen uit een hele resem sectoren bijeen worden genomen. Net zoals in dat onderzoek, werden voor dit onderzoek enkel professionele en dus volwassen kunstenaars bevroegd. Idealiter zouden de participanten van verschillende leeftijden en sectoren zijn, maar deze informatie was niet beschikbaar in de databank. Wel konden we dit bevragen op het interview. Door de random selectie hebben we toch een variatie aan kunstenaressen kunnen bevragen. Een overzicht van de participanten is te vinden in tabel 1.

Er kan geargumenteed worden om ook mannen te betrekken in onderzoek naar genderongelijkheid omdat mannen hierin ook een rol spelen (Handy & Rowlands, 2017). Wij willen echter vooral in kaart brengen hoe vrouwen ongelijkheid ervaren. De ervaring van vrouwen en hun perspectief is uniek en heeft zijn eigen waarde (Essers & Benschop, 2007). Bovendien is discriminatie op basis van gender niet sociaal aanvaard en zouden mannen die bevroegd worden over seksisme sociaal wenselijke antwoorden geven. Seksisme is ook iets onbewust bij zowel mannen als vrouwen, het ervaren ervan is echter makkelijker te rapporteren (Glick & Fiske, 2001).

Participant	Leeftijd	Kunstdiscipline (zoals beschreven door de participant)	Duur interview
Participant 1	40	Performance artist, regisseur, theaterschrijver	3:07
Participant 2	34	Beeldend kunstenaar, podiumkunstenaar	01:07
Participant 3	34	Danser	02:26
Participant 4	62	Interdisciplinair kunstenaar, art-science	01:39
Participant 5	30	Beeldend kunstenaar, performance artist, film en theateracteur	01:38
Participant 6	31	Danser, performance artist, podiumkunstenaar	01:55
Participant 7	45	Muzikant, performance artist, interdisciplinair kunstenaar	01:11
Participant 8	45	Beeldend kunstenaar	01:37
Participant 9	57	Fotograaf, beeldend kunstenaar, performance artist,	01:20
Participant 10	28	Theatermaakster, actrice	01:18
Participant 11	47	Beeldend kunstenaar, interdisciplinair kunstenaar	02:06
Participant 12	58	Multidisciplinair kunstenaar, new media	00:56
Participant 13	48	Interdisciplinair kunstenaar (theater, performance, muziek, film, geluidsinstallaties)	02:07

Tabel 1

2. Algemene onderzoekopzet

De kwalitatieve benadering is beter geschikt is voor het beantwoorden van open onderzoeksvragen (Baarda e.a., 2016). We kozen voor een narratieve analyse, waarbij we zowel de inhoud als het discours analyseren (Barusch, 2012; Ezzy, 2002). Een discoursanalyse is hier interessant omdat dit inzicht kan geven in zaken die gevoelig liggen, zoals ons onderwerp. Bovendien is het uitermate geschikt voor onderwerpen die persoonlijk relevant zijn en over de belevingswereld gaan (Klarenbeek, Stinessen, & Hartog, 2014). We kozen hierbij voor de vorm van discoursanalyse die bestudeerd hoe bepaalde discours bepaalde groepen aan de macht houdt of bevoordeelt (Peace, 2003).

De deelnemers werden gecontacteerd via e-mail. Indien er geen antwoord kwam, werd er nog een tweede mail verstuurd. Hierbij werd naast het onderwerp van het onderzoek en praktische informatie over de interviews ook de samenwerking met het Departement Cultuur, Jeugd en Media vermeld. De meest voorkomende reden die werd gegeven om niet deel te nemen aan het onderzoek, was drukte. Het zou dus kunnen zijn dat meer succesvolle kunstenaressen niet hebben kunnen deelnemen aan het onderzoek. De projectgerichte natuur van de kunstensector zorgt er echter voor dat iedereen het wel eens druk heeft (Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018). Bovendien bleek uit de bevragingen zelf dat er wel degelijk succesvolle kunstenaressen deelnamen. Dus de impact hiervan was ons inziens niet erg groot. Er zou ook gesteld kunnen worden dat enkel kunstenaressen met een erg sterke mening over het thema zouden reageren op de oproep. Dit bleek echt niet het geval. Sommige deelnemers zeiden schrik te hebben dat

ze niet genoeg te zeggen gingen hebben, maar eens gerustgesteld namen ze toch deel aan het onderzoek. Er zijn dus verscheidene visies aan bod kunnen komen.

3. Materiaal

De te analyseren gesprekken werden verkregen via semigestructureerde diepte-interviews van ongeveer één uur en drie kwartier waarvan de audio werd opgenomen. Deze audio werd dan getranscribeerd. De deelnemers ondertekenden ook een informed consent. De lengtes van de interviews (zie tabel 1) fluctueren omdat er zoveel mogelijk ruimte werd gelaten om de deelnemer haar verhaal te laten doen. De deelnemers mochten ook zelf beslissen waar het interview door ging zodat ze zich zoveel mogelijk op hun gemak voelden (Thoelen & Van der Schaeghe, 2016).

Het opstellen van het interviewschema gebeurde aan de hand van de literatuur en de onderzoeksvragen en werd gecontroleerd door een agoog en een deskundige in de discoursanalyse. Ook werd er een proefinterview afgenomen met een vrouw die actief was in de kunstwereld als curator.

In de interviews werd eerst gepeild naar algemene gegevens. Dit door middel van een open vraag aan de deelnemer om meer over zichzelf te vertellen in navolging van Thoelen en Van der Schaeghe (2016). Hierbij stonden een aantal items aangegeven om indien nodig op door te vragen.

In een tweede deel werd gevraagd naar meer algemene zaken over de tewerkstelling, met ook al wat zaken die in de literatuur naar voor komen als relevant zoals netwerken, onderhandelen (Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018) en de combinatie van werk met het persoonlijke en familiale leven (Eikhof & Warhurst, 2013; Glorieux e.a., 2015).

Aangezien het interview draaide rond termen als genderongelijkheid en seksisme, was het ook nuttig deze te laten definiëren door de deelnemer. Bovendien kon dit ons inzicht geven in het heersend discours rond seksisme en genderongelijkheid. Hier werd ook al naar voorbeelden gevraagd om te zien waar de participanten zelf eerst aan dachten.

De aanwezigheid van seksisme en genderongelijkheid werd expliciet bevraagd, maar ook later in het interview waren er vragen naar specifiek voorvallen. Dit om zeker alle vormen aan bod te kunnen laten komen en de deelnemer veel voorbeelden te laten geven. Dit werd voor het einde gehouden in navolging van Thoelen en Van der Schaeghe (2016) zodat de deelnemers eerst de kans kregen om aan te halen wat ze zelf belangrijk vonden. Ambivalent seksisme werd zo indirect bevraagd in navolging van bestaand kwalitatief onderzoek door Fields, Swan, en Kloos (2010).

Copingmechanismes werden bevraagd doorheen het interview, telkens een bepaalde situatie aan bod kwam. Er waren ook specifieke vragen over het aankarten van seksisme en feminisme (Leaper & Arias, 2011; London e.a., 2012; Morrison e.a., 2005; Saunders e.a., 2017; Szymanski & Feltman, 2014).

Ook oorzakelijke verbanden werden doorheen het interview bij elk topic bevraagd zodat we de

visie van de vrouwen op verschillende voorbeelden konden krijgen, maar ook zodat we zien of er contradicties optraden.

In bijlage staat het interviewschema¹.

4. Analyseprocedure

Narratieve en discours analyse is iets enorm breed, waarbij het onderscheid tussen de twee vaak moeilijk te maken is (Hjorth & Steyaert, 2004). Hier leggen we uit welke vorm en techniek wij hebben gekozen en hoe we deze hebben gebruikt.

De eerste stap in de verwerking en analyse was het beluisteren en transcriberen van de interviews. We vertrokken van een topiclijst opgesteld de hand van de literatuur. Dan hebben we in MAXQDA met deze labels gecodeerd. In een tweede ronde werden hier opvallende en terugkerende elementen en thema's uit de data aan toegevoegd. Deze topiclijst bestond uit soorten seksisme, mechanismes en copingmechanismes.

We bekeken ook welke bestaande discours de participanten beschreven en hoe ze dingen zeiden. We besteedden hier speciale aandacht aan de argumenten die ze gebruikten (Peace, 2003). Hier keken we naar motivatie van de verteller (Barusch, 2012; Klarenbeek e.a., 2014) en naar interne consistentie en contradicties (Thoelen & Van der Schaege, 2016). Data werd daarom niet alleen per thema maar ook per participant geanalyseerd (Duque, 2009; Thoelen & Van der Schaege, 2016). We werkten met langere citaten om de stem van de participanten te respecteren, wat voor meer nuance zorgt en nodig is bij dit soort analyse (Essers & Benschop, 2007; Thoelen & Van der Schaege, 2016).

.

¹ Er staat geen uitgeschreven interview in de bijlage om de anonimiteit van de kunstenaressen te beschermen. Zelfs in geanonimiseerde interviews zou de identiteit afgeleid kunnen worden omdat de kunstenaressen hun carrière zo uitvoerig beschrijven. Zeker omdat de Vlaamse kunstsector zo'n kleine wereld is, was dit risico te groot om ethisch te verantwoorden.

Deel 3. Resultaten

In dit deel bespreken we de resultaten van de interviews. Dit is grotendeels geordend per onderzoeksvraag, al zijn de opdelingen niet strikt omdat er veel zaken overlappen. Voor onze eerste onderzoeksvraag bespreken eerst we in welke mate de participanten genderongelijkheid en seksisme ervaren hebben en wat zij hierover denken. We verkrijgen daarna meer inzicht in hun ervaringen door de vergelijkingen die ze maakten te analyseren. Voor onze tweede en derde onderzoeksvraag gaan we dieper in op de verschillende vormen van seksisme en genderongelijkheid die de participanten onderscheidden. Voor onze vierde onderzoeksvraag presenteren we data die ons meer inzicht geven in wat de participanten als oorzaken van genderongelijkheid aanduiden en welke mechanismes hieraan ten grondslag liggen. Voor onze laatste onderzoeksvraag komen de copingmechanismes van de vrouwen aan bod en zien we hoe zij omgaan met seksisme en genderongelijkheid.

1. Genderongelijkheid? Goh, ja, nee

In dit eerste deel bekijken we hoe de participanten spreken over genderongelijkheid en seksisme om meer inzicht te krijgen in het discours hierrond. We bekijken ook of ze dit als een probleem zien en waarom.

Wanneer aan de participanten werd gevraagd naar het al dan niet bestaan van genderongelijkheid in de kunstsector, was het antwoord niet eenduidig. Sommige participanten konden volmondig ja zeggen, terwijl anderen voorzichtiger en genuanceerder waren, of het fenomeen zelfs helemaal ontkenden. Er waren participanten die vonden dat er duidelijk seksisme en genderongelijkheid was in de sector:

“In de Belgische sector is het schering en inslag dat die ongelijkheid een plaats heeft en bestendig wordt.” (Participant 1)

Verschillende participanten benoemden het niet als genderongelijkheid, maar stelden wel vast dat vrouwen benadeeld worden in de kunstsector en extra inspanningen moeten leveren om een carrière te kunnen uitbouwen.

“Ik vind dat mannelijke kunstenaars gewoon op zich al een stap vooruit hebben die hebben al sowieso een iets gemakkelijkere positie in de kunstwereld. Allez vrouwen zijn op dit moment toch nog verplicht om zowat zichzelf te bewijzen of om mee op die lijst te geraken,” (Participant 11)

Andere participanten zagen helemaal geen probleem op het vlak van seksisme en genderongelijkheid in de sector, en hadden er zelf nooit een probleem mee gehad. Participant 4 zei bijvoorbeeld ervan overtuigd te zijn dat ze nooit benadeeld was geweest vanwege haar gender.

“Nee ik vind dat mensen daar veel te veel over zeveren gewoon, echt waar. Ik vind gewoon doet u ding goed en allez als je al moet beginnen te twifelen van is het misschien dat, nee dikwijls is dat dan zo ook valse oorzaken zoeken.” (Participant 4)

Ook elders in het gesprek benadrukte ze dat ze zelf geen ervaringen had met discriminatie of zelfs met anders behandeld te worden omwille van haar gender.

Er is geen eenduidig antwoord op de vraag of er genderongelijkheid en seksisme in de kunstwereld is. De participanten hebben in de interviews hun positief of negatief antwoord verder verklaard en verduidelijkt. In het antwoord van participant 6 op de vraag of ze voorbeelden van genderongelijkheid kon geven merken we dat de twijfel direct toesloeg:

“Ik kan ook niet bewijzen dat dat zo is, het is misschien zelfs een vooroordeel. Maar alle instituties waar ik nu aan denk worden toch veel door mannen geleid, wat nog niet per se bedoelt dat dat genderongelijkheid is.” (Participant 6)

Hoewel deze participant vaststelde dat er een ongelijkheid is qua posities in de instituties, durfde ze hier toch geen te sterke uitspraken over doen. Ze aarzelde om dit als genderongelijkheid te benoemen en zegt zelf dat haar vaststelling ook op eigen vooroordelen gestoeld kan zijn. Bovendien waren er vaak inconsistenties in wat de participanten vertelden. Een sterkere uitspraak werd dan direct weer afgezwakt en in twijfel getrokken.

“Van de week was er iets georganiseerd en dan had ik een telefoontje met iemand dat we alle twee zeiden van allez daar staan weer alleen mannen op de affiche hoe kan dat. Ik bedoel misschien zoeken wij daar teveel achter.” (Participant 2)

Vele participanten durfden ook geen algemene uitspraken te doen.

“En dat weet ik niet of ik dat nu kan veralgemenen of dat dat die constellatie is bij ons, en of dat met mij te maken heeft of met hem of met... ik zal het niet veralgemenen, maar ik denk ook dat het niet per se ons probleem is.” (Participant 6)

De participanten wilden negatieve voorvallen ook niet eenduidig toe schrijven aan seksisme.

“Je twijfelt heel de tijd. Net zoals iemand die racistisch wordt behandeld heel de tijd zal twijfelen of die er niet toevallig slecht uitzag die dag.” (Participant 1)

Het was gemakkelijker voor de respondenten om objectieve gevolgen van seksisme te benoemen. Tastbare vormen van genderongelijkheid, zoals dat mannen hogere posities in nemen, konden de participanten met zekerheid benoemen. Seksisme als attitude was moeilijker vast te stellen. Deze verschillende vormen bespreken we nog in het derde deel van de resultaten.

We merkten dat de eigen ervaringen van de participanten, hun visie op seksisme en genderongelijkheid kleurden. Het is echter niet zo dat vrouwen die zelf nauwelijks negatieve ervaringen hebben gehad, het bestaan van genderongelijkheid en seksisme ontkennen.

“Ik kan niet uit eigen ervaring spreken, het is niet dat ik zelf verhalen heb dat ik seksueel geïntimideerd ben geweest of zo en ik ken ook niet veel verhalen daarover maar ik ben er wel zeker van dat dat al gebeurd is en dat dat gebeurt.” (Participant 10)

Een groot deel van de participanten zei ook zelf weinig negatieve ervaringen te hebben gehad.

“If there is or isn't? Yes, I am sure it exists. If it is a huge problem that I encounter daily or that people around me encounter daily? I don't know, it's a question of privilege [...] That's why it is a bit hard for me to see because if I say 'I don't see it' but maybe that's from my experience.” (Participant 3)

Ook uit de rest van het gesprek blijkt dat voor participant 3 seksisme en genderongelijkheid geen probleem zijn, al blijft deze respondent benadrukken dat dit niet noodzakelijk wil zeggen

dat er geen genderongelijkheid en seksisme is in de sector. Bij verschillende geïnterviewden kwamen er echter incidenten aan het licht wanneer er specifiek werd doorggevraagd naar verschillende soorten van genderongelijkheid en seksisme.

2. Is het gras groener aan de overkant?

Doorheen de interviews maakten de participanten vergelijkingen van de aanwezigheid van seksisme en genderongelijkheid binnen de sector, tussen de deelsectoren en de rest van de maatschappij. In dit deel bespreken we deze vergelijkingen.

2.1 Kunstwereld vs. maatschappij

De participanten maakten heel vaak vergelijkingen met de maatschappij in haar geheel, meestal vonden ze dat seksisme geen problematiek was die eigen was aan de kunstwereld.

“Ik denk wel dat seksisme in alle mogelijke bereiken nog steeds een constant probleem [is].” (Participant 6)

Een regelmatig terugkerende visie was dat er wel een seksisme probleem is in de kunstwereld, maar dat het met dit probleem in de deze sector niet erger gesteld is dan in de rest van de maatschappij.

“Ik denk dat dat niet anders is in onze sector dan ergens anders, dat dat gewoon de tijdsgeschiedenis is.” (Participant 2)

Verschillende participanten haalden zelfs aan dat de sector eerder progressief is, en dus minder seksistisch dan de maatschappij in haar geheel.

“Dat is nu toevallig een sector waar dat veel meer mogelijk is gewoon, en waar de mensen ook veel meer open zijn. En mensen die met kunst bezig zijn, zijn per definitie al veel, veel opener dan mensen die in andere sectoren zitten.” (Participant 4)

Deze respondenten gaven dan ook aan zelf weinig negatieve ervaringen te hebben. Hadden ze wel die negatieve ervaringen, dan zagen ze het toch vaak als een breed maatschappelijk probleem.

2.2 In de kunstwereld

Verschillende contexten binnen de kunstwereld zorgen volgens de participanten voor andere ervaringen met seksisme. Participant 4 maakte bijvoorbeeld een duidelijk onderscheid tussen verschillende werelden binnen de kunstsector. Zij noemde deze de ‘kunstmarkt’, de ‘kunst tout court’ en de institutionele organisaties. In de tweede categorie komt het geld van de overheid via beurzen en subsidies en dat was volgens haar een meer artistiek milieu, een progressiever en opener milieu, met minder seksisme en genderongelijkheid.

“Ik denk dat dat voornamelijk gebeurt in dat segment dat echt de markt is en de markt dat gaat niet over kunst, maar eigenlijk over geld. In dat segment [...] gaat [dat...] over machtsstructuren. Eerst en vooral bij die galeristen. [...] Ik denk dat dat in de alternatieve kant dat niet het geval is, maar dat langs de andere kant in die meer marktgerichte sectoren dat ze nog altijd ook er van uit gaan dat mannen meer succes gaan hebben en [...] meer carrièregericht gaan zijn dan vrouwen.” (Participant 4)

Vooraf in de kunstmarkt zou er volgens haar veel genderongelijkheid en seksisme zijn. Ze ging verder dat dit ook kwam doordat mannen en vrouwen vaak een ander soort kunst maken. De kunstmarkt en de alternatieve kunstwereld beantwoorden ook aan een heel andere vraag. Daarom dat volgens haar vrouwen sneller in de alternatieve wereld zouden komen.

“De kunst tot de welke dat ik het meeste ben aangetrokken dat is toevallig altijd van vrouwen. [...] Het straalt een ander gevoel uit. [...] Dat zijn meestal dingen [...] dat meer experimenteel zijn, heel tactiel [...] en ook soms fragiel [...], maar dat niet zo evident zijn. Dikwijls de evidente dingen, ja dat ligt ook het gemakkelijkst in de markt want wat willen mensen eigenlijk. Ze willen twee dingen, ofwel willen ze geld maken met kunst te kopen ofwel willen ze iets om aan hun muur te hangen in hun huis. Maar als gij andere dingen maakt, die niet tastbaar zijn of die raarder zijn...” (Participant 4)

Hieruit bleek ook dat die alternatieve wereld minder geld opbracht. Dus door in die wereld actief te zijn, verdienen vrouwelijke kunstenaars veel minder. Ook participant 1 ervoer dat alternatieve en veiligere plekken opzoeken ook wel financiële gevolgen had omdat daar minder geld lijkt te zijn:

“Gelukkig in Brussel is er die [...] antiracistische en antiseksistische kunstwereld. Maar dan zonder geld [... Dat] is vooral een artistiek netwerk van creatie en een weinig zakelijk netwerk.” (Participant 1)

Ook zij beschreef een alternatief en armer milieu. Participant 10 werkte dan weer in het jeugdtheater, en zij dacht daar ook beter af te zijn dan gemiddeld:

“Ik heb wel het gevoel dat in het jeugdtheater het anders is. Waarom ik daar graag werk is dat daar heel veel lieve mensen werken.” (Participant 10)

Zij zocht ook bewust een veilige werkomgeving op.

Een andere terugkerende mening was dat er meer genderongelijkheid en seksisme was in instituties en academies. Participant 5 deed haar slechtste ervaringen op in instellingen en tijdens de studies:

“Wij werkten met drukpersen en er was een leerkracht en die stond echt van boven aan de trap zo te kijken hoe je dan aan zo een wiel draaide echt. En er waren veel ongepaste berichten naar vrouwelijke leerlingen 's nachts.” (Participant 5)

2.3 Vlaamse vs. internationale kunstwereld

Sommige participanten gaven aan dat de internationale kunstwereld minder seksistisch was. Participant 1 sprak van een veilig gevoel en openheid in de internationale kunstwereld en dan vooral in de lesbische of intersectionele kunstwereld. Haar seksualiteit speelde voor haar een belangrijke rol in het zich niet thuis voelen in bepaalde instituties:

“Ik heb veel met mijn voorstellingen veel in lesbische festivals kunnen spelen en dan ook mijn echt zo de crowd ontmoet waar ik wel mij helemaal in thuis voel en normaal.” (Participant 1)

Voor haar was de Belgische theaterwereld een heterowereld en voelde ze zich er daarom niet thuis. Zij is op allerlei andere plaatsen gaan zoeken naar plekken waar ze zich thuis voelde, waar er een nultolerantie was voor seksueel grensoverschrijdend gedrag:

“In de kunstwereld wordt die bescherming niet gegeven, misschien wel voor mannen.” (Participant 1)

Zij zag dit in samenhang met het tolereren van ander negatief gedrag zoals racisme en (creatieve) diefstal. Dat er een gedragscode is met gevolgen als je die breekt stelde haar enorm gerust. Die is er volgens haar echter niet in de Vlaamse theaterwereld. Ze getuigde ook dat er daar wel mocht gesproken worden over aanranding en seksueel grensoverschrijdend gedrag, terwijl er daar volgens haar in Vlaanderen heel negatief op werd gereageerd. Zij legde hier wel de link met de bredere Belgische cultuur.

Er waren echter ook participanten die de voorkeur gaven aan de Belgische kunstwereld:

“Ik [ben] nog steeds blij met de Belgische sector in vergelijking met de Franse sector, die is heel erg op hiërarchie, het hiërarchisch denken is daar veel sterker. Hier zit je toch sneller, misschien omdat het geen grote instellingen of instituties zijn, maar zit je sneller in de conviviale houding, is er minder geledingen hiërarchisch gesteld, zit je ook minder in het performen van power. Dat is positief gesteld.” (Participant 13)

Zeker als men buiten de westerse kunstwereld trad:

“Als ge in andere landen dan België komt, dan heb je dat natuurlijk veel erger [...] Als ge dan ene voet buiten Europa zet, dan verschiet ik men eigen te pletter dat het dus inderdaad echt bestaat vrouwenonderdrukking.” (Participant 9)

2.4 Vroeger vs. nu

Over het algemeen zagen de participanten een positieve evolutie doorheen de tijd, in die zin dat de kunstwereld minder seksistisch wordt en genderongelijkheid afneemt. Velen onder hun schrijven dit toe aan een algemene verbetering zowel op maatschappelijk vlak als in de kunstwereld.

Het idee dat het nu wel goed is, maar vroeger niet kwam meermaals terug:

“Bij jonge mensen denk ik [...] wel [dat er gelijke kansen zijn], maar bij mensen van mijn ouderdom was er echt nog duidelijk een verschil.” (Participant 4)

Dit wil niet zeggen dat alle participanten dachten dat er geen problemen meer waren, maar wel dat het probleem was verminderd.

“Dat is een mannenwereld, altijd geweest en ik ga niet zeggen dat dat stillekes aan een kleine verschuiving kent, die is er, maar heel heel minimaal.” (Participant 11)

De participanten zagen een verbetering naar gelang de leeftijd van mannen bijvoorbeeld, jongere mannen zouden minder seksistisch zijn dan oudere.

“Bij mannen van een bepaalde generatie misschien maar niet bij mannen van mijn generatie.” (Participant 2)

Het verschil zat hier in dat sommige participanten vonden dat de mannen van die seksistische generatie al op pensioen waren, terwijl anderen vonden dat deze nog actief waren in de kunstwereld en zelfs de belangrijke posities bekleedden.

Er is dus een verbetering, maar veel participanten vonden die verbetering nog niet genoeg.

“Het is nog niet van de baan dat weten we ook maar het soort van seksisme van toen ik klein was daar zit wel evolutie in, dus ik zie het wel positief, ik hoop dat we zo blijven doorgaan.” (Participant 8)

Er werden hier echter ook een paar kanttekeningen bij geplaatst. De eigen ervaringen van participant 8 lijken te duiden op een verbetering, maar ze is er zich wel van bewust dat anderen wel nog moeilijkheden ervaren. Ervaringen van medekunstenaresen (en kijken naar de verhoudingen in de kunstwereld als het op mannen en vrouwen aankomt) zijn hier belangrijke factoren.

Niet iedereen zag echter een positieve evolutie:

“En je zou denken: na 20 jaar van het is toch niet meer zo erg. Het is even erg, al dan niet erger.” (Participant 1)

Een andere participant ervoer de laatste jaren net toenemend genderongelijkheid en seksisme in de professionele context, maar wist zelf niet of dit toe te schrijven was aan het feitelijk meer ervaren of een toegenomen bewustwording. Verder zag ze wel in het algemeen een positieve evolutie bij het omgaan met macht.

“Ik heb soms gedacht dat het al bij al goed gaat [...]. Misschien wanneer je eigenlijk doorstoot en in bepaalde posities komt, dat je dan merkt dat genderongelijkheid er is. Ik heb er de laatste jaren pas echt concreet ervaringen mee en dat ik dan retroactief terug kan gaan en denken van: ‘dat was ook al een signaal of een indicatie’.” (Participant 13)

Doordat de eigen positie veranderde doorheen de tijd was een evolutie moeilijk in te schatten. Als ze een evolutie zien, linken ze die veranderingen ook aan zichzelf:

“I also think that as you get older you also get more experience in recognizing and also experience in practicing, addressing certain behaviour, and so, less than just withdrawing but finding a different way to dissolve situations that are uncomfortable or unwanted.” (Participant 3)

3. Vormen van genderongelijkheid

In dit deel overlopen we de verschillende vormen van seksisme en genderongelijkheid die de participanten ervoeren en hoe ze hierover denken en spreken. We beginnen met representatie en de verhouding tussen het aantal mannen en vrouwen actief in de kunstwereld. Dan gaan we over naar de gegenderde taakverdeling die verschillende participanten opmerkten. Hierna bespreken we hoe de man als norm werd gezien en de vrouw als anders. Vervolgens gaan we in op subtiele vormen van seksisme. Dan bespreken we hoe de participanten denken over grensoverschrijdend gedrag. Hierna gaan we in op objectivering. We eindigen met hoe de participanten denken over omgekeerd seksisme.

3.1 Het is jammer dat ik hier de enige vrouw ben

Voor de meeste participanten lijkt genderongelijkheid moeilijk te ontkennen, zeker als het over meetbare vormen gaat zoals discriminatie bij tewerkstelling en inkomsten. Verschillende participanten wezen op een overwicht aan mannen op hogere posities om aan te tonen dat er wel degelijk genderongelijkheid is. Vertegenwoordiging, een term die wijst op de verhouding tussen het aantal mannen en vrouwen, is een vaak terugkomend punt als het gaat over genderongelijkheid. Sommigen zien deze ongelijkheid vooral in instituties, maar anderen ook in tentoonstellingen en optredens en zelfs gewoon in het aantal vrouwen dat als kunstnares actief is. Het lijkt een objectief gegeven waar de participanten vaststellingen over kunnen doen en met zekerheid uitspraken over durfden doen.

“Dat is een algemeen gegeven, [...] die verhouding is totaal onevenredig, en ja dat weten we allemaal.” (Participant 11)

Participant 8 zei zelf niet al te veel meegemaakt te hebben, maar die ervaring zorgt er niet voor dat ze genderongelijkheid ontkent net doordat ze de focus gaat leggen op vertegenwoordiging.

“Gezien de statistieken [krijgen vrouwen] niet [dezelfde kansen als mannen in de kunstsector...]. Ik denk vooral als je gaat procentueel zien en er zitten maar twee vrouwen op de elf in een galerij ja dan vind ik dat triest.” (Participant 8)

Dit was een terugkerend patroon bij de participanten. Verschillende participanten haalden ook aan dat ze de enige vrouw waren op vergaderingen en bij prijsuitreikingen.

Er werd specifiek een ondervertegenwoordiging van oudere vrouwen vastgesteld door participant 12, zelf 58. Kunstenaressen waarmee ze samen is begonnen zijn volgens haar geleidelijk aan doorheen haar carrière verdwenen.

Volgens een andere respondent zijn er in de danssector net meer vrouwen, wat daar een nadeel met zich meebrengt omdat er meer mannelijke rollen dan vrouwelijke rollen zijn en dus het veld voor vrouwen dan extra competitief wordt. Het kleinere aantal mannen wordt dus bevoordeeld ten opzichte van de vrouwelijke meerderheid.

“Als ik nu van de danswereld praat denk ik echt dat dat weinig mannen zijn en die proportioneel veel meer kansen krijgen.” (Participant 6)

Het overwicht in het aantal vrouwen ten opzichte van het aantal mannen in een sector zorgt dus niet voor minder genderongelijkheid volgens deze participanten.

3.2 De taak van de vrouwen

Naast verhoudingen in aantallen tussen mannen en vrouwen in de kunstwereld, wordt genderongelijkheid gekoppeld aan de positie die ze innemen in de kunstwereld. Er werd door de participanten heel vaak gewezen op een taakverdeling volgens gender:

“Vanuit onze organisaties zijn het de uitvoerende dienstverlenende taken voor vrouwen, het uitstippelen van beleid voor mannen.” (Participant 13)

De participanten stelden ook vast dat mannen ook vaak het creatieve leiderschap op zich zullen nemen:

“Ik zie wel ook binnen die kunsten dat heel dikwijls bijvoorbeeld creatieve directeurs of artistieke directeurs mannen waren en de zakelijke directeurs vrouwen waren.” (Participant 4)

Dit wordt verschillende keren door de participanten als meest in het oog springend voorbeeld of aspect aangehaald van genderongelijkheid, zij wijzen erop dat er meer mannen succesvol zijn, of dat meer mannen in bepaalde, machtigere posities zitten:

“Quite often you see there is a director is men and lot of secretary women around. Assistant helper, but director will still stay man. And this is something more or less sure that the main position or if you see the curators it's the same.” (Participant 12)

De taakverdeling uitte zich in een meer ondergeschikte rol voor de vrouw. Vrouwen assisteren vaak eerder en mannen hebben leidinggevende functies.

Er kwamen ook andere taakverdelingen naar voor. Verschillende keren werd het niet haalbaar zijn van fysieke taken voor vrouwen aangehaald als argument voor een gendergerelateerde taakverdeling. Deze ongelijkheid wordt als onaangenaam, maar onoverkomelijk ervaren. Mannen zijn volgens de participanten nu eenmaal over het algemeen sterker dan vrouwen. Participant 8 wilde daarbij wel benadrukken dat dit niets afdoet aan haar effectieve kunst, en dat dit ook niet voor alle vrouwen geldt.

Verschillende participanten beschreven ook de verwachting dat mannen beter met technologie kunnen werken. Sommigen vonden zelf dat dit een verschil was tussen mannen en vrouwen:

“Mannen kunnen misschien beter werken met technische dingen of technologische invloeden, middelen dan vrouwen. Dat is inderdaad een verschil dat ik zie binnen mijn omgeving.” (Participant 4)

Andere participanten die zelf met technologie werken, stoorden zich echter aan zulke aannames:

“I was constructing one of my installations, a very complicated installation technically, [...] 'how you're doing it yourself', this was big surprise how am I doing it myself being a woman [...] because they are not used to that a woman will do very technical stuff alone.” (Participant 12)

Participanten die zich met technische zaken bezighouden kregen vaak verraste reacties, omdat dit eerder mannelijke kunst zou zijn.

Deze taakverdeling werd door het merendeel van de participanten als een belangrijk kenmerk of uiting van genderongelijkheid in de kunstwereld benoemd. De participanten die ook in het algemeen zeiden geen genderongelijkheid te ervaren, gaven ook aan dat ze zich niet of nauwelijks bewust waren van een andere taakverdeling.

3.3 De man, dat is de norm

Sommige participanten voelden het ook als problematisch aan dat ze steeds als anders worden bestempeld, dat ze steeds als verschillend van mannen worden gezien en dat die mannen dan de norm zijn.

“Ik [...] vind [...] het al een foute situatie dat we moeten praten over vrouwen in de kunst, ik ben kunstenaar en ik wil dat de kwaliteit van mijn werk gewaardeerd wordt voor wat die is en niet voor vrouw of man zijn. [... Het is] jammer dat dat niet altijd even gemakkelijk gebeurt.” (Participant 8)

Ook wanneer ze wel goede bedoelingen vermoeden, vonden ze dit eigenlijk heel storend. Verschillende participanten stelden vast dat de man als norm gezien wordt en al het andere als afwijkend.

Participant 9 vertelde volgende anekdote waarin voor haar duidelijk werd dat zij als anders werd gezien en ze dit heel storend vond:

“Ik heb ook eens ene keer [...] met een Indische curator gesproken, [...] we hadden afgesproken en die behandelde mij wel als een vrouw. [...] op die moment heb ik ervaren hoe dat is om behandeld te worden als een vrouw en niet als een mens, als een kunstenaar. En dat was zeer subtiel. Ik kan dat zelfs niet meer herhalen. [...] Dat was eigenlijk een hele brave mens, een curator, al wat dat ge wilt. Die keek toch naar mij als een soort van... als een vrouw.” (Participant 9)

Opvallend is dat dit seksisme vooral beschreven wordt als een gevoel. De kunstenaressen vonden het heel storend dat ze niet als mens, maar als vrouw werd bekeken. Participanten die dit anders-zijn als problematisch zagen, merkten het voortdurend op.

Anderen vinden dit helemaal geen probleem. Participant 7 zei dat ze haar professionele ervaring in Amerika net heel aangenaam vond, ook al is het daar “veel meer afgebakend man vrouw”. Volgens haar compenseert de warmte die ze daar voelt van medekunstenaars ruimschoots. Zij vindt het vanzelfsprekend dat vrouwen anders kunst maken, maar ziet hier ook niets fout in:

“Ja als een vrouw een concerto speelt, natuurlijk dat dat anders klinkt dan een man, maar dat is, ik heb net het gevoel dat die muziek, zo net dat overstijgt van dat maakt toch niet uit, want die muziek moet gewoon klinken.” (Participant 7)

Zolang er geen waardeoordeel aan verbonden was, zagen een deel van de participanten geen probleem in als anders bestempeld worden, door zichzelf of anderen.

3.4 They will never say it!

Wanneer we spraken over seksisme en genderongelijkheid deelden de participanten dit zelf spontaan op in openlijke vormen en meer subtiele vormen. De participanten zeiden niet alleen dat subtiele vormen van seksisme, vaker voorkwamen dan openlijke uitingen. Dit bleek ook uit het aantal voorbeelden dat ze konden geven.

Volgens enkele participanten leken de typische seksistische zaken niet echt veel meer te gebeuren, maar was er een subtieler seksisme dat wel meer voorkwam. Een voorbeeld hiervan is dat vrouwen minder mogen spreken en dat er meer naar mannen geluisterd wordt:

“Er komen dus heel vaak opmerkingen over hoeveel je vertelt of niet vertelt. [...] Op zo’n vergadering krijgt iedereen dezelfde spreektijd maar bij mij wordt dat geïnterpreteerd dat ik mijn spreekcredits overschreden heb. En dus komen er grapjes van ‘die kan het wel heel goed zeggen’. Dat vind ik werkelijk tenenkrullend.” (Participant 13)

Dit werd omschreven als een subtiel gegeven, eerder een gevoel.

Dit subtiele seksisme uit zich volgens de participanten ook op een tweede manier: in hoe dat er anders tegen vrouwen gesproken wordt dan tegen mannen. Verschillende participanten beschreven dat wanneer een man mede-kunstenaar is er werd aangenomen dat hij de leiding had. Mannen werden ook eerst aangesproken en vrouwen genegeerd.

De participanten vonden ook zelf dat seksisme moeilijk te benoemen werd omdat het niet meer expliciet gezegd wordt.

“Het is zeer moeilijk om daar zeer specifiek in te zijn omdat dat zo geniepig is en soms overvalt het je zo dat je soms denkt dat iemand dat zo bedoelt omdat het zo plat is.” (Participant 5)

Deze onbenoembaarheid bleek ook uit andere interviews waar de participanten slechts heel voorzichtig uitspraken durfden te doen. Het seksisme is echter wel nog sterk voelbaar en ook merkbaar door gevolgen, zoals genderongelijkheid. De gevolgen blijken steeds tastbaarder en gemakkelijker te benoemen dan het achterliggende gedachtegoed.

Er is ook het gevoel dat het seksisme ondergedoken is. Er zijn wel nog openlijke vormen, maar vrouwen krijgen die niet te horen.

“It is good in sense that it becomes they don't want to clearly already point the position but to draw the borders and line but still it's there, but it becomes more private man to man conversation.” (Participant 12)

Seksisme wordt dan niet meer openlijk geuit, maar het is er wel nog. Soms kan dat door een toevalligheid uitkomen:

“Mijn ex-man maakte deel uit van zo’n homosociaal klikje² en dan hoorde ik de grapjes en sms'en en dat is iets wat wij nooit zouden zien of horen; als mannen zich op hun

² Een vriendengroep enkel bestaande uit mannen

gemak voelen onder elkaar, en dat is wat ik heb kunnen zien en meemaken, de humor, de opmerkingen, ... en dat wordt je niet duidelijk in het individuele contact met hen maar wel in die groep. Ik ben daar enorm van geschrokken, van die sms-groepjes of email-circuitjes, ik vind dat erger dan dat iemand individueel subtiel seksistisch opmerkingen geeft want je kan je dan in verweer brengen. Maar ooit de notie hebben gekregen van dat er iets afspeelt waar ik geen toegang tot heb, dat georganiseerde, dat vind ik angstaanjagend." (Participant 13)

Meestal is er echter geen mogelijkheid voor de participanten om dit echt te weten, al kunnen er vermoedens zijn. Dit zorgde voor een soort wantrouwen bij enkele participanten, waarbij ze niet wisten of mannen die zeiden gendergelijkheid te steunen het echt meenden, aangezien ze zelf uitspraken doen die de participanten als onaangenaam ervoeren.

"Ik heb het gevoel dat altijd ook zo is van, dat wordt ook altijd wel onderlijnd met: ik vind dat wel tof hoor ik vind wil de gelijkheid en alles, maar dan, ja die maar." (Participant 6)

De meningen verschilden dan of dit aan onoprechtheid lag of dat de mannen in kwestie het wel meenden maar onbewust nog seksistische waren.

"Sommige mannen zeggen ja dat is goed maar [kunnen] dan onbewust wel zelf gewoon tegenover vrouwen onrespectvol [...] zijn. Dus ik denk [...] in woorden dat [ze dat] misschien wel zo zeggen maar in daden en onbewust dat dat niet wordt toegepast." (Participant 10)

Dit neemt echter niet weg dat er wel degelijk voorbeelden zijn van meer openlijke vormen van seksisme, die dan ook makkelijker te benoemen zijn. Dit zijn onder andere uitspraken waaruit blijkt dat een vrouw minderwaardig is. Van een professor kreeg een participant bijvoorbeeld het volgende te horen:

"Die zei gewoon vlakaf tegen mij wat zou ik mijn Latijn in u steken jij bent een vrouw en al wat jij wilt is hier een man komen zoeken en dan wil je kinderen krijgen en nooit meer schilderen." (Participant 8)

Deze voorbeelden waren eerder zeldzaam.

3.5 Metoo- toestanden

Fysiek grensoverschrijdend gedrag, door de participanten ook wel eens "metoo-toestanden" genoemd, was vaak het eerste waar ze aan dachten bij vragen naar seksisme. Het merendeel, maar niet alle, participanten zei nooit aangerand geweest te zijn. Toch gaven de meeste respondenten aan dat ze seksuele aanranding als een probleem zagen in de kunstwereld.

Participant 1 beschreef verschillende voorbeelden van al dan niet succesvolle pogingen tot aanranding binnen de kunstwereld. Hierbij werd vaak gezegd dat ze "het wou", wat ze ironisch vond aangezien ze lesbisch is. In de kunstwereld waren haar voorbeelden eerder onsuccesvolle aanrandingen, in die zin dat het bijvoorbeeld gaat om vastgrijpen en kussen, waarna ze zich kan loswrikken. Dit gebeurde door professoren maar ook andere machtige mannen in het veld. Het

is opvallend dat net zij een veel hogere grens heeft voor wat kan en mag: voor haar is knuffelen tussen een regisseur en acteur er al over als dit niet expliciet is besproken. De acteur moet ruimte hebben om nee te zeggen, en die is er nu vaak niet volgens haar.

Veel meer dan aanranding, kwam fysiek grensoverschrijdend gedrag in de vorm van ongewenste aanraking of 'groping' voor bij de participanten.

"Dat gaat van zoiets tot je komt ergens binnen en geeft als begroeting een kus en ze hebben je borst vast, ik bedoel dat is ook iets waar ik weken niet goed van ben."
(Participant 8)

Verschillende participanten hadden ervaringen met ongewenste aanrakingen wanneer ze het niet verwachtten en voelde zich hier machteloos bij. Daarna spreken ze zichzelf soms tegen.

"Ik moet zeggen fysiek overschrijdend gedrag dat heb ik daar nog niet veel meegemaakt dus toch zeker niet bij mensen die een zeker machtpositie hebben binnen de kunstwereld en ik denk dat die mensen ook wel weten dat als ge dat doet dat daar echt wel reacties op zouden komen." (Participant 8)

De respondenten hadden zelf moeite om het te benoemen, en ongewenste aanrakingen werden niet direct geassocieerd als fysiek grensoverschrijdend gedrag.

Verschillende participanten getuigden ook van ongewenste avances, met negatieve gevolgen als ze deze afwezen. Het effectief vragen om seksuele handelingen met negatieve gevolgen indien deze avances worden afgewezen was iets waar verschillende vrouwen zich bewust van waren.

"Dat had ik eigenlijk door op mijn 22 van oei! Amai nu zijn der al zes die kwaad zijn op mij omdat ik niet aan hunne piet wou zuigen. Ik ga nooit subsidies krijgen want er is altijd wel iemand van die 6 die in de commissie zitten en dat is ook zo." (Participant 1)

Dit gaat zo ver dat ze 1 keer het bepotelen toeliet om een job te kunnen krijgen die haar carrière ten goede zou veranderen. Zij is de enige participant die toegaf dit zelf te hebben gedaan. Meerdere anderen erkenden wel dat dit mogelijk en soms nodig was. Hierbij hoefde het niet altijd de man met de machtige positie te zijn die initiatief nam. Het kon even goed zijn dat je gewoon een voordeel kreeg als je het wel zou doen.

"Bijvoorbeeld die man die verantwoordelijk was voor de ateliers op [een academie] vroeger, wat ik hoorde was als je bij hem in de gratie wou komen dat er vrouwen waren die ook dingen voor hem deden en dan kan je wel zeggen ja zij wilden dat ook maar als dat nodig omdat te kunnen krijgen". (Participant 5)

De vrouwen werden in die situatie dus niet gedwongen, maar als ze het niet deden was het slecht voor hun carrière.

Zelfs als hier niet direct een job verliezen tegenover stond, kon dit toekomstige samenwerkingen negatief beïnvloeden.:

"Als je niet ingaat op avances dan is het 'ze is te preuts of zo'. [...] bijvoorbeeld een andere regisseur die zowat ongepast was met hoe mij aanraakte dan had ik die later nog gezien tijdens een atelierbezoek toen we dat postgraduaat deden en dan sprak die alleen maar tegen [mijn professionele partner]." (Participant 5)

Andere participanten ervaren wel dat ze door objectivering (dus dat de machtige man ze aantrekkelijk vindt) soms een stapje voor kunnen krijgen, maar ontkennen dat dit zich omzet in iets fysiek.

3.6 Objectivering

Objectivering werd door zowat alle participanten ervaren. Een eerste aspect hiervan was het krijgen van objectiverende opmerkingen. Dit gebeurde volgens de participanten nauwelijks.

“Los van de typische: je hebt een schoon poepke of zo. Ik maak al die dingen in onze leefwereld niet echt mee” (Participant 13)

Sommige participanten hadden echter wel ervaring met objectiverende en seksualiserende complimenten. Wat wel vaker gebeurde was het geven van complimenten over het uiterlijk, deze waren meestal niet objectiverend maar gingen over hun kledij. Niet alle participanten ervoeren dit echter als storend, zolang het positief was.

Het kwam verschillende keren naar voor dat een vrouwelijke performer sneller naakt zou moeten gaan en dat er weinig ruimte is om dit te weigeren.

“Dat is algemeen geweten ook als je jong theater maakt. als ik het wil halen als actrice dan moet ik mijn borsten laten zien. Dat weten alle jonge meisje die actrice willen worden en degen die desperate genoeg zijn om het te maken laten maar snel hun borsten zien natuurlijk. Die druk wordt enorm gelegd” (Participant 1)

Er werd ook een druk om sexy of mooi te zijn beschreven.

“Eigenlijk moet iedereen sexy zijn, maar dat overdrijven van sexy als een soort commodification van wie je bent, hoe je naar buiten komt.” (Participant 13)

De meningen over of dat mooi zijn een voordeel of nadeel is, verschillen nogal maar dat uiterlijk belangrijk is daar zijn de meeste participanten het over eens.

Sommigen participanten zagen een mooi uiterlijk als een voordeel.

“Zo zijn er wel in mijn herinnering stages waarvan ik dacht: ik heb gewoon die kans gekregen omdat hij misschien een oogje op mij had en als duidelijk was dat dat niet zo was dan was dat ineens veel minder interessant dus dat gaat niet om wie ik ben en wat ik kan.” (Participant 2)

Het is niet omdat het als een voordeel werd gezien, dat het als aangenaam werd ervaren. Er werd ook aangehaald dat mannen in de omgeving dit als een voordeel zagen.

Anderen zagen een mooi uiterlijk eerder als nadeel. Door een mooi uiterlijk zou een kunstenaar minder serieus genomen worden en zich net harder moeten bewijzen en verantwoorden.

“Als je een beetje een oké uiterlijk hebt [...], dan kunt ge al twee keer zo hard gaan werken want ge wordt bekeken voor andere dingen en ge moet gaan bewijzen dan dat ge ook iets meer kunt dan poppemieke zijn dus ge zit met die blokken aan uw been te sleuren” (Participant 8)

3.7 De omgekeerde wereld

Bij het spreken over het ervaren genderongelijkheid kwam er in mindere mate ook het aspect van omgekeerd seksisme naar boven. Sommige participanten zagen in sommige gevallen een benadelen van mannen en een bevoordelen van vrouwen in de kunstsector.

“Het zou misschien ook omgekeerd kunnen dat het vertrekpunt ‘meisjesvoordelig’ is, dat men minder eisen stelt zoals dat een vrouw broodwinnaar moet zijn en dat men dan iemand gemakkelijker dan toelaat om een kunstzinnige job te doen.” (Participant 13)

Zeker wanneer het op ouderschap aankwam werd er meer rekening gehouden met moeders dan met vaders:

“Bijvoorbeeld als er 's avonds iets wordt georganiseerd, wordt er nooit aan een man gevraagd: ‘Krijg je dat georganiseerd of zo qua opvang voor uw kinderen?’ [...] Maar dat is wel iets dat af en toe toch aan een vrouw gevraagd wordt, dat is positief [...] maar eerder negatief voor die mannen dat er niet evenveel rekening wordt gehouden [met hen].” (Participant 2)

Verschillende participanten vertelden dat ze in hun omgeving soms hoorden dat vrouwen bevoordeeld worden, maar waren het daar niet noodzakelijk mee eens.

“[Een bekende Vlaamse regisseur] had dan gezegd van ‘ik vind dat dat niet opgaat in België want er zijn gewoon niet zoveel studerende vrouwelijke filmmakers techniekers enzovoort en dan krijg je de omgekeerde wereld dat je naar vrouwen op zoek gaat terwijl ze niet zoveel talent hebben of zo’ [...] maar er zijn wel veel vrouwelijke regisseurs. [...] Dus ik snap niet goed waar hij het dan over heeft.” (Participant 2)

Ze merkten op dat er een vrees voor is van mannen uit dat zij nu benadeeld zullen worden:

“Ik heb het gevoel dat mannen op dit moment, ook na al die metoo dingen enzo dat die een beetje bang worden op dit moment dat dat echt een heel dun ijs is op dit moment.” (Participant 6)

De vrees om benadeeld te worden werd aangehaald vooral vanuit mannelijk perspectief. Verschillende participanten vonden echter ook zelf dat er een gevaar was van overcompenseren en dat er daarom mannen benadeeld zouden worden. Dit wordt nog verder besproken in het deel over copingmechanismes. Een meerderheid vond niet dat mannen structureel benadeeld worden:

“Natuurlijk worden mannen ook soms onfair behandeld en zitten ze ook met machtsstructuren maar [...] op een andere manier denk ik”. (Participant 5)

Participant 1 deed als enige uitspraken over mannen die als omgekeerd seksisme bestempeld kunnen worden:

“Mannen zijn maar mannen, die hebben maar een heel simpel zenuwstelsel dat zich heel snel kan vergissen.” (Participant 1)

Ze trachtte wel in te gaan tegen mannenhaat door hier bewust mee om te gaan. Ze wilde dit van zichzelf niet tolereren.

4. Waarom ongelijk? Omdat wij maar vrouwen zijn

In dit deel bespreken we de mechanismes en oorzaken die de participanten zagen voor genderongelijkheid en seksisme. Eerst bespreken we hoe de participanten een verklaring zagen in dat het een maatschappelijk probleem is en dat de vrouwelijke genderrollen niet geschikt zijn voor hun gekozen carrière. Ten tweede bekijken we een ongelijke machtsverdeling als verklarende factor. In het derde stuk bespreken we hoe de financiële onzekerheid eigen aan de sector de participanten kwetsbaarder maakt voor seksisme. Ten vierde gaan we in op het gebrek aan gevolgen en de zwijgcultuur die de participanten ervoeren. Het vijfde en laatste stuk gaat over hoe moederschap een extra obstakel is.

4.1 De maatschappij en genderrollen

Een van de meest voorkomende redenen die de participanten gaven voor genderongelijkheid en seksisme in de kunstwereld, was dat deze de maatschappij zou reflecteren. Onze maatschappij in haar geheel is seksistisch en de kunstwereld maakt daar deel van uit.

“Het gaat niet alleen om vrouw in de kunst maar ook als vrouw in de wereld denk ik, het is anders om vrouw te zijn.” (Participant 8)

De respondenten identificeerden verschillende maatschappelijke tendensen die zij als nefast beschouwden. Zij situeerden deze vooral in het verleden.

“Oude culturele tegenstellingen, oude patriarchale samenlevingsvormen, katholicisme heeft er niet veel goed in gedaan.” (Participant 13)

Dat de verschuiving naar een gendergelijke samenleving zo langzaam gaat, werd hier ook aan geweten. Genderongelijkheid zou diep in onze maatschappij ingeworteld zitten.

“Omdat dat door de loop der eeuwen zo gegroeid is. Dat een evolutie dat traag gaat. Misschien binnen 100 jaar dat er geen verschil meer is, maar nu is er wel nog altijd een verschil. Er is tijd nodig om dat te veranderen, dat is een evolutie die niet op 10 jaar tijd kan gebeuren gewoon.” (Participant 4)

Alle participanten leken het hier eens over te zijn.

Meer specifiek zagen sommige participanten de stereotiepe genderrollen in onze maatschappij als nefast. De participanten ervoeren gelijkaardige stereotypen. Ze verschilden in of dat ze deze hadden geïnternaliseerd of niet. Verschillende respondenten stelden zich kritisch op.

“Ik kom uit een feministische traditie [...] je hebt mensen die het vrouw-zijn benadrukken en je hebt mensen die... Wat is vrouw zijn en vrouw voelen? En ik heb dat veel meer als een sociale constructie ervaren, niet als een essentialistisch.” (Participant 13)

Anderen gingen echter genderrollen beschrijven als iets inherent aan een vrouw of man.

De mannelijke genderrol werd als meer capabel gezien en specifiek aan de kunstwereld is het idee van het mannelijk genie:

“Het genie wordt als mannelijk gezien.” (Participant 1)

Het waren ook stereotiepe mannelijke gedragingen die wenselijk waren in een carrière:

“Als een vrouw dan wil meespelen op zo een hoog niveau [...] dan moet die zich ook mannelijk opstellen, [...] maar een vrouw met vrouwelijke eigenschappen, zachtheid en zorgzaamheid, heeft die een plaats aan die top? Kan die daar geraken? Nee want dat gaat over vechten en over strijden en over schaken.” (Participant 8)

Zeker een kunstenaar moest volgens participanten veel aan zelfpromotie doen, beslissingen nemen en zich assertief opstellen. Dit botste met vrouwelijke genderrollen en hier werd dan ook negatief op gereageerd door de omgeving.

“Het is eigen aan dat soort job: onbekendheid, creëren, zoveel initiatief nemen, dat er ontzettend veel beslissingen moeten vallen als je producent bent van je eigen werk, [...] dat is eigen aan kunstenaar zijn voor mij, met een vrouwelijke kunstenaar wordt dat uitgespeeld, op dezelfde manier: ik moet beslissingen nemen in al die geleidingen en dan wordt er minder gepikt door een vrouw dan door een man.” (Participant 13)

Ze beschreven dus factoren aan de kunstwereld die specifiek moeilijker waren voor vrouwen. Deze genderrollen uitte zich volgens de respondenten in gedragingen waarin mannen sneller het voortouw namen en beter kunnen onderhandelen en daardoor succesvoller zijn in de kunstwereld. Dit wordt dan een vicieuze cirkel.

“Soms heb ik ook het gevoel [...] dat er meer wordt geluisterd [naar mannen]. En die ook vaak moediger zijn om in een groep te praten, dat is ook veel zo. En daardoor misschien ook meer oefening en praktijk hebben om in een groep te praten en daardoor dat ook beter kunnen. [...] Dat wordt ook meer veronderstelt denk ik van buiten toe en dan is dat natuurlijk ook een selffulfilling prophecy.” (Participant 6)

Door seksisme zouden vrouwen minder durven, maar daarom kregen ze minder oefening en waren ze dus effectief minder goed.

“Er zijn ook meer mannelijke regisseurs dan vrouwelijke wat niet enkel aan de sector zelf ligt maar ook aan de vrouwen zelf. Ik heb dat zelf ook nog nooit gedaan en iemand vroeg dat van wil je een voorstelling komen regisseren en toen zei ik ik weet niet of ik dat kan en toen zei die zelf dat is zo opvallend dat vrouwen pas dat willen doen als ze voor 90% zeker zijn dat ze dat kunnen terwijl mannen als ze voor 50% zeker zijn dat ze dan ja gaan zeggen er is zo een soort onzekerheid bij vrouwen”. (Participant 10)

Hierdoor gingen de respondenten minder kansen grijpen. Sommigen participanten zagen dit als een gevolg van genderrollen, anderen zagen het dan weer als inherente eigenschappen:

“Ik denk dat mannen gewoon nog altijd makkelijker dingen naar zich toetrekken. Sneller gewoon op een plateau gaan staan.” (Participant 7)

4.2 Macht

Een andere veel vernoemde oorzaak volgens de participanten was macht.

“Ja ik denk de ervaringen die ik ken hebben allemaal te maken [...met...] mannen die [...] een machtspositie [...hebben] en daar heel onverantwoordelijk mee omgaan.” (Participant 6)

Wat als problematisch werd ervaren was dat de macht vooral bij de mannelijke bevolkingsgroep lag. Deze ongelijke machtsverdeling zorgde ervoor dat vrouwen op een moeilijk aanduidbare

manier niet gehoord werden. Omdat ze geen macht hebben, kunnen hun zorgen genegeerd worden.

“Ik heb dat vaak gezien als een soort mannengedrag, je kon denken dat je op een vergadering zat waar dingen open en bloot werden besproken, maar de echte macht zit in wat je niet zegt. In het zwijgen. [...] Eigenlijk zit de echte macht in hoe er gezwegen wordt, zogenaamd geluisterd, geen gevolgen getrokken, van 'oké, ze heeft het een keer allemaal mogen zeggen maar hierachter de schermen...'.“ (Participant 13)

De macht van de kunstenaar naargelang de status in de kunstsector was medebepalend voor de mate waarmee ze met seksisme in aanraking kwam.

“Ik denk dat dat enkel gebeurt op momenten dat je in een ondergeschikte positie bent, dat ge iets moet gedaan krijgen ofzo van iemand.” (Participant 4) “

Verskillende participanten gaven aan dat seksisme afnam naarmate de eigen machtspositie doorheen de loopbaan verbeterde. Er zat een groot verschil tussen de positie als stagiair of als professional. Een onafhankelijke positie hebben, hielp hier ook in.

“I really don't much rely on somebody and I'm doing what I consider that it has to be done. And it also means the being completely independent” (Participant 12)

Zoals we bij de verschillende milieus al zagen en bij copingmechanismes en het voorkomen van seksisme zullen zien, gingen sommige participanten ook die betere posities opzoeken.

4.3 Omdat er zo weinig geld is

Als kunstnares ervoeren de respondenten een financiële onzekerheid die ervoor zorgde dat zaken zoals kinderen krijgen, maar ook opkomen voor zichzelf moeilijker werd. Verschillende participanten beschreven dat veel van hun werktijd niet betaald werd en dat ze daardoor moeilijk rondkwamen.

“Ik heb er vrede mee genomen dat in tijden van sanering, de moeilijke plaats die kunst heeft in een samenleving, dat ik misschien voltijds werk en maar halftijds betaald wordt.” (Participant 13)

Dit alles zorgde er volgens verschillende respondenten voor dat ze niet meer rondkwamen door hun kunst. Zij overleven dan op wat ze verdienen of gespaard hebben met een andere job:

“’t Is niet dat ik van mijn kunst kan leven, verre van. In tegendeel: soms vraagt ge u af ‘waarom blijf ik mijn geld daarin steken?’ Voor hetzelfde geld zou ik niets kunnen doen en met geld dat ik in mijn research voor mijn kunst steek en in mijn kunst zelf steek op reis kunnen gaan”. (Participant 4)

Ze gaven hier ook aan dat het wat moeilijk hebben in het begin van de carrière wel ging, maar dat dit niet houdbaar was op lange termijn. Zelfs succesvolle kunstenaars geraakten niet rond. Dit werd beschreven als een probleem voor veel kunstenaars, zowel mannen als vrouwen. Het was iets waar de meerderheid onafhankelijke en zelfstandige kunstenaar mee worstelde.

“Ik werd ervoor vergoed maar mijn vergoeding is zeker niet in verhouding tot de uren werk die ik daarin steek. Maar dat heeft niets te maken met vrouw of man, ik zie dat bij mannelijke jonge kunstenaars even goed, ik denk dat dat iets is dat fout zit in de sector

ik zie dat heel veel mensen wel betaald worden voor werk als programmator of als productiemedewerker of zo maar de autonome kunstenaars worden vaak niet verloond en worden wel vraag nog om extra dingen gevraagd". (Participant 2)

Verschillenden gaven echter ook aan dat het voor vrouwen wel nog eens wat moeilijker kon zijn om werk te vinden. Hier kwamen er ook verschillende mechanismes naar voor volgens de participanten die we al eerder beschreven, zoals minder serieus genomen worden en genderrollen.

Deze financiële onzekerheid, een gevolg van seksisme, maakte de participanten ook kwetsbaarder voor seksisme.

"Ik denk dat ik iets sterker ben door een paar uur les te geven een klein beetje stabiliteit, dus ik kan het mij misschien rapper permitteren om te zeggen ja als je dat doet dan stap ik het gewoon af". (Participant 8)

4.4 Alles moet in de doofpot

Een ander mechanisme van genderongelijkheid was volgens de participanten, dat er geen gevolgen waren voor de daders en het seksisme werd verzwegen. Er werd te veel gedoogd volgens de participanten, waarbij figuren met een machtspositie, zoals leraren, niet ingrepen.

"Zo werd er tegen mij gepraat, dat werd als normaal gezien. Die leraars die grepen daar niet op in, die zaten daar gewoon bij als dode vissen". (Participant 1)

Verschillende participanten gaven voorbeelden van mannen die berucht stonden als seksist of voor grensoverschrijdend gedrag, die toch succesvol blijven zijn en subsidies blijven krijgen. Veel participanten zeiden dan ook dat er een zwijgcultuur heerste. Het was heel moeilijk om seksisme aan te kaarten en aan te klagen. Er mocht niet openlijk over gesproken worden. Verschillende participanten vingen wel geruchten op.

Dit hing volgens de participanten ook samen met wie er de macht heeft. Dit zijn vaak namelijk mensen die zelf seksistisch zijn of alleszins weinig gemotiveerd zijn om er iets aan te doen.

"Als het over seksisme gaat wie vertrouwt er dan [voorzitter van instelling]?" (Participant 5)

Er is dan ook vaak niet het gevoel in zo'n organisatie ergens terecht te kunnen als het over seksisme gaat.

De #MeToo beweging stemde echter verscheidene participanten optimistisch op dit vlak. Voor opmerkingen en subtieler seksisme is er minder optimisme.

"Ik denk nu doordat de metoo beweging er is dat er nu harder wordt op gereageerd [... maar] ik denk dat een groot deel van seksisme [...] wordt door de vingers gekeken in stand gehouden en wordt gezien als deel van wie die persoon is." (Participant 5)

Seksisme bleek eigen aan de persoonlijkheid van bepaalde mensen en werd zo vergoelikt. Volgens sommige participanten werden opmerkingen en verbaal grensoverschrijdend gedrag ook als deel van het artistiek proces beschouwd.

Deel van deze dynamiek was ook de negatieve gevolgen als je wel seksisme probeerde aan te klagen. Dit wordt verder besproken in het deel over copingmechanismes.

4.5 If you don't have kids and family it's very easy

Verschillende participanten ervoeren het ouderschap als onverenigbaar met of toch zeer onbevorderend voor de carrière als kunstenaar. Voor vrouwen bleek dit moeilijker en het zorgde ervoor dat men minder snel carrière kon maken. Dit kwam volgens sommigen ook door de verwachting en genderrol dat de vrouw het grootste deel van de kinderopvang op zich nam. Daarom hadden veel kunstenaressen geen kinderen. Veel participanten zien ook niet goed in hoe ze het zouden doen met kinderen.

“If you're looking for a woman artist, normally quite often they don't have children, because otherwise it becomes really difficult and they have really have some sort of the help. [... Men] have just the easier position, because most biggest charge for the woman quite often[...] know a lot they just stopped being artists because of family.” (Participant 12)

Het hebben van kinderen, of zelfs de verwachting dat je kinderen zou krijgen was volgens sommige participanten ook schadelijk voor de carrière omdat je dan minder snel wordt aangenomen. Dit werd ook op sollicitatiegesprekken gevraagd omdat er van uit werd gegaan dat je dan minder tijd en inzet zou hebben.

Er waren echter wel verschillende participanten die dit wel succesvol combineerden. Verschillende beeldende kunstenaressen konden dit makkelijker combineren door een atelier aan huis te hebben:

“Ik heb gekozen voor een atelier aan het huis, want ik wist dat ik graag een kind zou hebben.” (Participant 8)

Het hebben van genoeg tijd was hier de moeilijkheid. In de kunstwereld moest je volgens verschillende participanten namelijk heel veel tijd investeren om er carrière te maken.

“Ik denk dat dat een beetje hetzelfde is als je een carrière wil maken en je moet daarin meer investeren dan de gebruikelijke 8 uur dat het dan moeilijk is, als ge alleen uw kind moet opvoeden”. (Participant 8)

Sommige participanten gingen dan hun vrije tijd opofferen om de combinatie mogelijk te maken. Ook het hebben van steun van een partner of ouder kon hier een verschil maken. Vooral omdat het niet alleen ging om veel tijd, maar ook onregelmatige uren.

“Soms heb ik het heel druk en soms heb ik niks voor een maand want doordat ik freelance werk dat kan nooit exact mekaar opvolgen dus soms ben ik veel en soms weinig thuis.” (Participant 2)

Naast de moeilijkheden om tijd te vinden voor het hebben van kinderen en het uitbouwen van de carrière was een ander groot obstakel de financiële onzekerheid en het niet hebben van een vast inkomen. Het krijgen van een kind kan ervoor zorgen dat er even niet gewerkt kan worden

en dat is weer slecht voor de carrière en zorgt er ook voor dat de kunstenaar even geen inkomsten meer heeft.

“Het was ook heel moeilijk toen ik een kind kreeg, op een gegeven moment, ik was toen hoogzwanger ben ik moeten stoppen met schilderen, het is sowieso al niet goed om met die producten te werken, dat is een moeilijk gegeven en dan moet je even stilliggen. En dan zijn er [...] geen vangnetten. Ik ben zelfstandige en wanneer het kind wordt geboren kan je bijna niet werken, dus je hebt geen nieuwe tentoonstellingen.” (Participant 8)

Een grote zorg van verschillende participanten was ook het kunnen zorgen voor een gezin.

“De keuzes die ik maak, hebben alleen maar consequenties voor mij, economische onzekerheid, of het goed doen met minder. Maar als je voortdurend de verantwoordelijkheid voelt ten aanzien van je kroost, dan denk ik dat je toch minder vrij handelt, of meer factoren in rekening brengt.” (Participant 13)

Bovendien gaat het wel hebben van een goed inkomen dan weer samen met te weinig tijd hebben. De participanten beschreven een double bind: ofwel te weinig tijd voor kinderen, ofwel niet genoeg geld.

Er zat dan ook een groot verschil tussen een vaste job hebben en freelancer zijn:

“[Kinderen combineren met een carrière] is natuurlijk heel moeilijk als je freelancer bent. Als je vast erkent bent is het gemakkelijk want dan heb je verlof. [...] Mannen hebben dan niet te maken met het feit dat ze er dan in ene keer een half jaar niet zijn. [...] Vrouwen die kinderen hebben, die kunnen er gewoon een paar maand niet zijn en als ge in de freelancewereld zit, dan moet ge dan gewoon terug opbouwen en hopen op de good will van uw vrienden om er daar na terug te geraken. [...] Als je lesgeeft dan zit je weer in die structuur en word je opgevangen, maar als freelancer, word je opgevangen door de good will.” (Participant 7)

Het hebben van een stevig professioneel netwerk werd hier ook als essentieel gezien om periodes van inactiviteit door zwanger- of ouderschap te overbruggen.

5. Copingmechanismes

In dit hoofdstuk bekijken we hoe de participanten omgingen met het ervaren seksisme. We zien dat er tegengestelde strategieën gebruikt worden. Sommigen negeren het seksisme, terwijl anderen juist de confrontatie aangaan. We peilen ook naar de beweegredenen om voor een bepaalde strategie te kiezen. In het tweede deel bespreken we verschillende vormen van het ontkennen of negeren van het bestaande seksisme. Hierna bespreken we de verschillende manieren waarop de participanten trachtten hun negatieve ervaringen met seksisme te voorkomen. Vervolgens gaan we in op schuld en waar de kunstenaressen die plaatsten. Als laatste gaan we verder in op feminisme als copingstrategie en de bijhorende obstakels.

5.1 Ofwel klap ik dicht ofwel weten ze echt dat ik er geweest ben

De copingmechanismes confronteren en negeren zijn tijdens de analyse samengevoegd, omdat het bij veel participanten een of-of verhaal was. De keuze tussen beiden wordt telkens opnieuw gemaakt. De uiteindelijke beslissing is afhankelijk van verschillende factoren.

Verschillende participanten gingen de confrontatie pas aan wanneer het negeren niet werkte. Indien ze confronteerden, probeerden ze dit eerst zacht te doen.

“Generally, I'd just give a certain look. And it's around people I work with a lot that they know 'not cool'. And if that didn't work, then I'd say something.” (Participant 3)

De meerderheid van de participanten gaf aan dat ze meestal, maar niet altijd de confrontatie uit de weg ging. Dit gebeurde op verschillende manieren. Bijvoorbeeld door zichzelf te verwijderen uit de situatie, een actieve vorm van negeren. Of door vriendelijk te blijven en te doen alsof er niets gebeurd was.

Toch ging zeker niet iedereen het openlijk aankaarten van seksisme of negatieve ervaringen altijd uit de weg:

“We have to say something if we want to be more or less respected a little bit. So you just say, I do not agree, and that, that, that. Because you always can explain your point of view or explain why you feel this could be sexist.” (Participant 12)

Haar manier van het aankaarten van seksisme was eerder rustig haar mening verdedigen. Deze reactie kwam het meeste voor, dat men beleefd bleef maar ook duidelijk de grenzen trachtte aan te geven. Dit was volgens hen een succesvolle manier van omgaan met seksisme. Sommige participanten gingen echter agressiever confronteren.

“Die oudere generatie [zat] steeds met dat vooroordeel en dan kon ik daar ook wel eens op reageren [...] dan gaf ik een paar snedige antwoorden.” (Participant 8)

Meerdere participanten zochten naar een balans tussen dat confronteren en negeren. Ze gaven ook aan dat ze hierin evolueerden doorheen hun leven:

“Vroeger was ik zelf ook impulsiever dan ging ik er direct op in als ik vond dat er iets niet klopte en ik ging dan ook werk maken met die kwaadheid en die kwaadheid zag je wel en ik denk dat ik nadien een beetje bedaard ben.” (Participant 8)

Hoewel ze zelf aangaf niet iemand te zijn die snel overging tot confrontatie, zijn er ook instanties waar ze nu, nu ze ouder is, wel de confrontatie zou aangaan.

“Ik heb ooit mensen op bezoek gehad die het leuk vonden om over seks te beginnen babbelen terwijl ze in het atelier zaten en wanneer je heel jong bent en dat is een museumdirecteur ja dan is dat gewoon fout gedrag en dan ben jong en je hebt niets kansen nu dan heb ik gewoon geprobeerd ontwijkend te zijn en het afgehandeld als een mop. En ik heb toen ook niet gedurfd om te zeggen en ‘wil je uw praat nu eens voor u houden?’ Ik denk dat ik dat misschien nu wel zou doen.” (Participant 8)

De machtspositie speelt dus ook mee in de keuze van copingstrategie. Vroeger voelde ze zich niet sterk genoeg in haar schoenen staan, maar nu wel. Ook andere participanten haalden aan dat ze op jongere leeftijd niet reageerden omdat ze niet goed wisten hoe. Ze hadden hier later soms ook spijt van.

De keuze tussen confronteren en negeren hing voor de participanten af van verschillende factoren. Voor de overgrote meerderheid van de participanten speelde de situatie een zeer belangrijke rol. De mogelijke negatieve gevolgen voor de participant om te gaan confronteren, werd afgewogen tegen de noodzaak hiervoor.

“Als ik kan reageren zal ik reageren, als het de moeite waard is zal ik dat zeker doen maar er zijn natuurlijk omstandigheden dat je in een sociale situatie zit en dat het moeilijk is. [...] Het is altijd de moeite waard maar soms moet je afwegen welke vrouwen nog in de buurt staan en die dan ook gekwetst worden en dan komt ge weer in een andere cirkel en was die ingreep dan zo erg of blijf ik gewoon uit de buurt in het vervolg”. (Participant 8)

Zij haalde dus verschillende factoren aan die meespeelden voor haar: andere vrouwen en hun welzijn, hoe erg het seksisme ervaren werd en de sociale situatie.

Het in de toekomst kunnen vermijden of niet speelde ook mee. Vooral hoe zwaar de participanten tilden aan de seksistische uiting kwam meerdere keren naar voor.

“Ik zwijg zoveel mogelijk omdat ik niet wil provoceren [...] maar als het te ver gaat dan gaat het te ver en moet je reageren”. (Participant 8)

Confronteren werd om verschillende redenen als onaangenaam ervaren. Het is het soms gewoon niet waard. Verschillende participanten negeerden daarom kleine zaken tot een bepaalde grens overschreden werd. Ook de sociale situatie en hoe onaangenaam de confrontatie hierdoor zou zijn, speelde voor veel participanten mee in de beslissing om al dan niet iets te zeggen. Bij een kleine inbreuk was het de energie van de confrontatie niet waard.

“I have a finite amount of energy that I can deal with certain things, so I choose my battles”. (Participant 3)

Uit een soort zelfbescherming ging de participant de confrontatie dan uit de weg.

Uit de interviews is ook gebleken dat het soms moeilijk is om op het moment zelf te reageren, zeker als er een grens werd overschreden en er een zekere emotionaliteit aan te pas kwam:

“Ik denk als dat echt kwetsend is, dan is dat ook vaak [... een] heel emotionele reactie [...die] is ook vaak beschermen en intrekken in plaats van wat ik graag zou willen [...] terugvechten”. (Participant 6)

In sommige gevallen was de keuze van het negeren niet bewust gemaakt, maar was het voor de participanten te moeilijk en te gênant om een confrontatie aan te gaan, al wilden ze dit wel. Zeker als het seksisme onverwacht opduikt, is het erg moeilijk om te reageren. Verschillende participanten benadrukten dat ze het betreunden niet te hebben gereageerd op een bepaald voorval. Dus soms lukte het gewoon niet, al was de wil er wel.

Dit soort emotieve en niet bewuste beslissing om wel of niet te confronteren kon er, omgekeerd, ook tot leiden dat er juist een zeer harte confrontatie volgde:

“I got very very angry [...] I left the room eventually. For a while it was a shouting match and then I left the room.” (Participant 3)

Er was bovendien een sociaal stigma verbonden aan confronteren. Participanten gingen dan niet confronteren omdat ze gegeneerd waren:

“Heel vaak attendeer je iemand daar niet op omdat het gewoon zo gênant is maar dat zou net de reden moeten zijn, je zorgt altijd dat de ander niet in verlegenheid gebracht wordt terwijl de ander jou wel in verlegenheid brengt.” (Participant 5)

Het stigma werd door een andere participant benoemd.

“Als ge zaagt zijt ge geen kunstenaar, zo wordt dat gezien”. (Participant 1)

Een echte kunstenaar klaagt seksisme niet aan, wat ook voor een zachte druk zorgt om het niet te doen. Zichzelf bewijzen als kunstenaar was namelijk voor veel participanten erg belangrijk. Het confronteren werd ook meermaals vergeleken met iets voor politie. Sommige participanten distantieerden zich hier dan ook van. Het stigma was bij hen geïnternaliseerd.

“Ik [ga] daar niet als politieman staan en zeggen van goh dit is toch wel een beetje seksistisch.” (Participant 11)

Niet alle participanten dachten er echter zo over. Participant 1 ging het gedrag dat Participant 11 net wil vermijden, als ideaal naar voor schuiven. Zij wilde wanneer het aankomt op seksisme en meer bepaald seksuele objectivering, de confrontatie zo veel mogelijk aangaan.

“Je moet op zo'n moment gewoon een politieagent durven worden die zegt van 'wat is uw naam? NAAM! Naam alstublieft! Ha ik ga nu naar de politie' [...] En dan kunt ge het zo ver krijgen dat die persoon zijn excuus moet aanbieden plus ontslagen wordt.” (Participant 1)

Wat in de keuze van reactie ook meespeelde, was de angst om te veel te zeggen of te overreageren. Zeker wanneer het over anderen ging. Men wil niet ten onrechte een confrontatie aangaan.

“Ik moet het zien of meemaken om daarom echt een punt van te kunnen maken, het mag geen KGB worden.” (Participant 13)

In hun afweging aarzelden de participanten niet alleen om de confrontatie aan te gaan wegens gêne of voorzichtigheid maar ook omdat ze er rekening mee hielden dat dit negatieve gevolgen

kon hebben voor hun carrière. Verschillende participanten merkten op dat ze minder snel de confrontatie aangingen als hun job ervan afhing:

“Ik blijf wel beleefd, zolang ik in de running zit [...] dus er is een verschil als je merkt van ja dat is wel u job kwijt of niet kwijt hebben.” (Participant 11)

Het beperkte zich hier bovendien niet tot het al dan niet krijgen van één job, vaak hing er meer vanaf.

“Daarom ook dat veel vrouwelijke kunstenaars door ook zo mee worstelen van hoe moet ik daar nu mee omgaan, [...] die hebben enorm veel zeggenschap. [...] Eén goeie naam op een tentoonstelling kan u al ineens twintig andere geven, [...] dus dat heeft een enorme invloed dus je wikt en je weegt. Ik denk dat daardoor de reden, dat dat de reden is waarom dat er ook zo weinig op wordt gereageerd, dat is bijna uw leven hangt daar bijna van af [...] of het succes van uw carrière”. (Participant 11)

Dit niet reageren op seksisme omdat er gevreesd werd voor negatieve gevolgen voor de carrière was een terugkerend thema. De financiële onzekerheid speelde een rol bij de keuze van copingstrategie. Bovendien bleef dit niet bij een vrees, verschillende participanten rapporteerden schade aan hun carrière indien ze boos reageerden.

“Gij hebt mooi tetten’. [...] en ik zeg dan altijd amai gij hebt een mooie bobbel in uw broek hangen. En dat werd dan als afschuwelijk gezien, dus ik heb mijn leraars zo geantwoord, en daardoor haatten die mij en hebben die mij nooit gesteund. ik heb mijn diploma gekregen met een sjot onder mijn gat. [...] Ik vind [zo’n opmerkingen] niet zo erg want ik antwoord daarop, maar ik vind het wel erg dat mijn antwoord als provocerend wordt gezien en hun antwoord als normaal.” (Participant 1)

Hier hielp het ook om samen te reageren en steun te krijgen van andere vrouwen. Er was minder vrees om afgestraft te worden als men in groep iets probeerde aan te kaarten. Het hielp zelfs al als er gewoon iemand anders aanwezig was.

5.3 Het valt hier nog wel mee

Een andere copingstrategie was om seksisme en genderongelijkheid te ontkennen of relativiseren. Deze visie zagen we al deels naar voor komen in de eerste twee delen van onze resultaten.

Sommige participanten beschouwden de problemen die ze ondervonden met seksisme als persoonlijke en op zichzelf staande incidenten en zagen daar geen systematiek in. Ze negeerden de problematiek omdat ze deze ziet als een interactie tussen individuele mensen die met elkaar botsten.

“Ik zie dat gewoon heel snel als een persoonlijk iets, van die persoon heeft een probleem met iets.” (Participant 7)

Er waren enkele participanten die er zo voor kozen om seksisme en genderongelijkheid te negeren. Zij vonden dat men dat niet altijd moest zien als seksisme en praatten zaken goed die andere participanten als problematisch zagen. Dit ging samen met zich er ook niet willen mee bezig houden.

Deze participanten minimaliseerden de genderongelijkheid hier met verschillende argumenten. Bijvoorbeeld omdat de situatie elders in de wereld erger was, ondanks dat ze wel erkenden dat er ook hier een probleem was. In het verlengde hiervan waren er ook belangrijkere problemen dan seksisme en genderongelijkheid, zoals het milieu en vervuiling.

“Mensen gooien nog altijd plastic in de oceaan. En dat snap ik dus niet, ik bedoel dan hebt ge het over dat seksisme en dat en dat en metoo, maar die oceaan is straks helemaal vol. [...] Moest er nu geen plastic zijn in de oceaan, denk ik dat ik mijn visie zou bijdraaien, maar op dit moment vind ik niet dat dat moet.” (Participant 7)

Ook specifiek in de kunstwereld zagen sommige participanten dat er veel belangrijkere problemen dan genderongelijkheid waren:

“Ik denk dat er ook veel andere machten zijn, veel andere machten die veel doortastender zijn dan of ge een man of een vrouw zijt. [...] Ik denk dus dat wangedrag van mensen tegenover elkaar [...] met veel andere dingen te maken heeft dan alleen met het feit van een man te zijn of een vrouw te zijn.” (Participant 9)

Dit was in fel contrast met de participanten die een intersectionalistische visie predikten, waarin dat er meer dan enkel seksisme als discriminatie bestaat, ook in de kunstwereld, maar waarvoor seksisme ook een belangrijke rol blijft spelen.

Verschillende participanten zeiden ook dat ze seksisme en genderongelijkheid niet opmerkten omdat ze zich er niet mee bezighielden. Ze ontkennen hierbij niet dat het bestaat, maar het valt hen ook niet echt op. Door er zelf niet mee bezig te zijn, zagen ze het ook veel minder.

“Ik ben daarvan overtuigd. Een mens is een mens of dat dat nu een vrouw is of een man of een hermafrodit of een transgender of een what ever, das een mens. Ik ben natuurlijk ook geen naïef kind, ik merk natuurlijk dat de wereld zo niet ineenzit en dat het een beetje anders is voor mannen als voor vrouwen. So what. Let it be. Ik vind dat het goed zoals is het is voor mij.” (Participant 9)

Een ander argument was dat het al bij al nog wel meeviel, dus waarom er zich druk in maken.

Dat dit ontkennen een copingmechanisme is kwam heel sterk naar voor bij een anekdote van Participant 9, waar ze zich anders behandeld voelde door een curator omwille van haar gender toen ze in India werkte. Later in het gesprek is ze bij het doorvragen namelijk van gedachte veranderd. Het was misschien toch niet omwille van haar gender.

“Misschien ging het daar ook niet over. Misschien had die wel met mij over weg gekund als ik een vrouw was die gewoon abstracte schilderijen maakte ofzo. Maar misschien was ik te veel een vrouw in zijn beleving. Misschien ging het niet over genderongelijkheid.” (Participant 9)

Ook later gaf de participant zelf het voorbeeld van kapitaalcrachtige mannen met vrouwen die de galerie of collectie beheerden. Als er dan werd gevraagd naar oorzaken of waarom dit gebeurt, trok ze haar woorden in en zei dat het even vaak mannen als vrouwen konden zijn in die dynamiek.

In het verlengde van dit ontkennen van seksisme ligt het toeschrijven van goede bedoelingen aan de dader. Een schoolvoorbeeld vinden we bij Participant 7. Ze praatte opmerkingen die wij zouden klasseren als vijandig seksisme goed door te zeggen dat die man het goed bedoelde:

“Ik heb ooit een cursus gedaan [...] en die man zei omdat ik slecht speelde in het orkest [...] ‘volgens mij moet jij gewoon een man zoeken en kinderen krijgen’. Maar wie heeft dat gezegd, dat is een man van 70 jaar. Ja tuurlijk vanuit zijn optiek zegt die dat tegen mij, van wat zou jij met uw gevoeligheid in de wereld gaan begeven, is het niet beter dat jij gewoon thuis gaat met kinderen werken, allez het klein houdt, zodanig dat ge die stress ook niet hebt. [...] Ge kunt dat dan zien in metoo van die heeft mij aangevallen, maar langs de andere kant kan je ook gewoon zien [...] die zegt dat vanuit zijn eigen bekommernis dat je je misschien niet moet openstellen voor zo'n wereld als je het nu al niet kunt [...]. Ik wil daar dan geen conclusies uit trekken van mannen zijn zo.” (Participant 7)

Niet noodzakelijk alles werd als goed bedoeld gezien, maar de respondenten die dit copingmechanisme beschreven, gingen er zo veel mogelijk van uit dat zelf wanneer ze iets niet oké vonden, het daarom niet noodzakelijk slecht bedoeld was.

“I generally want to give them the benefit of the doubt. That's why I would say: ‘well maybe it's cultural, maybe you didn't know what you were doing’.” (Participant 3)

De goede bedoeling van een persoon bepaalde of de participant iets als seksistisch ervoer of niet. Hoe ze die inschatting maakten was moeilijk te zeggen, ze ervoeren het als subtiele verschillen.

5.3 Voorkomen

Uit de gesprekken bleek ook dat veel participanten seksisme trachtten te voorkomen door hun gedrag aan te passen. De participanten beschreven hoe ze zich op zo'n manier probeerden te gedragen dat de kans kleiner werd om blootgesteld te worden aan seksisme.

“Je probeert een oplossing te vinden dat u dat niet meer overkomt, dat je niet meer in de situatie komt van dat iemand u onder druk zet. En natuurlijk ik heb mijn hele leven daarop in gericht om verkrachting te vermijden.” (Participant 1)

Dit voorkomen is ook een vorm van reageren, aangezien het ook werd beschreven als in bepaalde situaties zo reageren dat er niets erger gebeurt.

“How to speak in situations that are uncomfortable [is] really important because then hopefully that would dispel any situation before it gets out of hand, before it goes beyond a certain line”. (Participant 3)

Dit proberen te voorkomen van negatieve situaties kan echter op verschillende manieren. Dit kon door de eigen grenzen duidelijk aan te aangeven om het overschrijden hiervan te voorkomen. Het kon ook door zich professioneler en afstandelijker op te stellen om seksistische uitspraken te voorkomen. Ze stelden zich “proactief en confrontatiewerend” op.

“Ik denk dat ik het eerder vooraf installeer, dat ik duidelijk maak dat ik daar niet mee opgezet zou zijn. [...] Ik heb me altijd feministe genoemd dus dat betekent ook dat

mensen je ook zo kennen met die sensibiliteit. Dus ik denk dat er reeds in hoe dat ik mij gedraag al een soort preventie zit. [...] Ik ben echt preventief met mondigheid.” (Participant 13)

Dat anticiperen en voorkomen van seksisme werd door de participanten zelf gelinkt aan feminisme, een copingstrategie waar we verder in dit hoofdstuk nog op terugkomen.

Verschillende participanten getuigden ook dat ze bepaalde situaties waarbij ze negatieve verwachtingen hadden vermeden en uit de weg gingen. Rond bepaalde personen die al eens iets hadden gedaan, waren participanten ook voorzichtiger. Dit voorkomen kan zich dus ook uiten in bepaalde mensen, situaties en omgevingen vermijden. Dit kon zo ver gaan als bepaalde jobs weigeren.

“Als ik [met een regisseur] geen klik heb of als ik die mij als persoon niet meteen aanspreekt ga ik daar niet mee werken en geen moeite voor doen. [...] Als ik voel dat die mij niet zou respecteren of als de inhoud mij niet aanspreekt ook al is dat een groot gezelschap dan zou ik dat niet direct doen”. (Participant 10)

Er werd echter ook erkend dat niet iedereen altijd in die positie verkeerd om te kunnen nee zeggen tegen een bepaalde job om dat je er onveilig voelt:

“Not work with that person again, and that's easy to do in a way, although you want to work. I guess I just have been lucky to be able not have to work with people that I don't want to, or that I don't feel safe with. [...] I would just withdraw from a situation like that so I think that also has an effect of why I don't have a lot of like sexist or gender inequality conflict cause I just don't go there”. (Participant 3)

Financiële onzekerheid speelde dus ook hier een rol. Al zeiden sommigen dat zelfs dit niet genoeg was om hen met bepaalde figuren een samenwerking aan te gaan.

We bespraken hierboven al dat verschillende participanten aangaven dat er in verschillende milieus verschillende gradaties van seksisme werden ervaren. Veel participanten gingen voor die eerder vrouwvriendelijke milieus gaan kiezen om seksisme en genderongelijkheid te vermijden.

“Dat heeft mij gered om heel de tijd naar die intersectionele wereld te gaan en eigenlijk heel de tijd samen te werken met mensen waar ik wel mezelf mee kan zijn. En dat waren en dat zijn allemaal vrouwen natuurlijk”. (Participant 1)

Haar eigen veiligheid was echter niet de enige reden dat ze andere milieus opzocht:

“Ik heb geen zin om rond een tafel te zitten met 5 KLOOTZAKKEN, waarvan ik dan weet de die heeft een vriendin van mij aangerand”. (Participant 1)

Ze erkende wel volmondig dat dit gevolgen heeft gehad voor haar carrière, doordat ze niet wilde samenwerken met bepaalde mensen. Hierdoor ging ze andere milieus opzoeken die minder lucratief waren, maar wel veiliger. Verschillende participanten deden dit, zoals we al zagen sectie 2.2 van de resultaten.

5.4 Schuld

Meermaals ging het proberen voorkomen en zich voorzichtig opstellen samen met de mening dat vrouwen dit hoorden te voorkomen. Dit idee ging vaak, maar zeker niet altijd, samen met een vorm van victim blaming, waarbij het slachtoffer de schuld krijgt.

“Misschien straal ik dat niet uit ik weet dat niet, maar ik ben daar nooit op ingegaan, [...] maar mijn collega's wel. En voor hun was dat dus blijkbaar wel een probleem en zijn er dingen gebeurd, maar dan denk ik van ja maar, waar was dan uw stem op dat moment?” (Participant 7)

Participant 7 leek te geloven dat als zij het kon vermijden, de anderen dat ook hadden moeten kunnen. Zij is hier zeker niet alleen in. Door te geloven dat vrouwen blootstelling aan seksisme, seksueel grensoverschrijdend gedrag etc. kunnen voorkomen, wordt het ook mede hun verantwoordelijkheid om dit te doen.

“Alleen al de kleren [...] doen heel veel gewoon. [...] Als je sommige vrouwen ziet rondlopen dan denkt ge toch van waarom dagen ze nu zo erg uit. En dan zeggen ze [dat] een vrouw [...] vrijheid [moet] hebben om rond te lopen zoals ze wilt. Ja maar spijtig genoeg, [...] mannen hebben nu eenmaal testosteron in hun lijf. Ik bedoel ge moet het niet gaan uitdagen. Dat is dan niet meer over vrijheid zoiets; ge moet nog altijd weten hoe ver ge kunt gaan voor u zelf. Dat heeft ook met decent zijn te maken vind ik. En dan komen ze zeggen dat ze verkracht zijn... [...] Ik denk dat vrouwen echt dat kunnen provoceren of beïnvloeden ten goede en ten slechte. Niet alleen met uw kleren, maar ook hoe dat ge staat tegenover mannen. [...] Ze hebben niet alleen te zeggen van metoo, maar ook een plicht daarin.” (Participant 4)

De participanten die dit vonden, gingen zelfs zo ver dat ze vonden dat de vrouwen het zelf zochten.

“[Er zijn] enkelingen waarvan ik denk van, ik ben bijna beschaamd. Maar ja... liever zij dan ik denk ik dan. [...] hoe zij zich eigenlijk bijna verkopen. [...] Dat zijn] vooral vrouwen. Bij mannen heeft dat met de status, de positie en met de kennis te maken.” (Participant 11)

Sommige participanten moesten bij seksisme net denken aan “dingen kun[nen] verkrijgen door u omhoog te neuken” Dit is ook iets waar elke participant die hierover sprak, zich van distantieerde.

“Dan blijf ik nog liever onbekend. Ik zou dat ook kunnen gaan doen. Ergens een goede galerij en dan zo een gaan opvrijen en dan zo in de hoop van dat ze u dan binnenpakken. [...] Dat doet ge toch gewoonweg niet.” (Participant 4)

Het is dus iets dan andere kunstenaressen zouden doen. Slechts één participant zei dit één keer te hebben gedaan en toen had ze ook niet echt het gevoel dat er een keuze was als ze verder wilde geraken in haar carrière.

Deze schuld bij de vrouwen zelf plaats en uitte zich ook in het geloof dat als je hard genoeg werkte, je genderongelijkheid kon overkomen. Verschillende participanten daarom om met genderongelijkheid door harder te werken. Deze participanten vonden dat mannen meer

mogelijkheden hadden in de kunstwereld en het gemakkelijker hadden. Zij compenseerden dit door zelf harder te werken:

“Het is gewoon heel hard werken, heel hard werken. En ik vind dat niet erg, dus ik doe dat gewoon. [...] Ik denk dat vrouwen moeten blijven stappen en doorgaan en hun eigen waarde op die schaal moeten gelijk rekken langzaamaan.” (Participant 11)

De participanten die dit deden dachten dat ze zo konden tonen dat ze gelijkwaardig zijn, in plaats van dit te zeggen. Dit was dus een manier van niet te confronteren, maar toch iets te doen aan de genderongelijkheid. Dit ging vaak samen met vrouwen zelf de schuld geven van genderongelijkheid en seksisme minimaliseren.

“Door gewoon goede dingen te maken en geen onderscheid te maken, door goed te zijn in wat ge doet. [...] Ook door uw contacten, door uw netwerk. Door zo professioneel mogelijk te zijn. [...] want gewoon uw dingskes thuis ineem te blijven knutselen om dan te zeggen ‘er is seksisme in de kunst’. Dat is natuurlijk ook niet...” (Participant 4)

Later in het gesprek bleek echter dat deze tactiek niet erg succesvol was voor de participanten in kwestie.

Een deel van de schuld bij de vrouwen plaatsen gebeurde vooral wanneer het over andere vrouwen ging, sommigen gingen echter ook zichzelf de schuld geven:

“Altijd achteraf denk je ‘oh ik heb het me misschien ingebeeld’ of misschien niet altijd maar dat je er zelf een aandeel in hebt of schuld.” (Participant 5)

Verschillende participanten gingen de schuld echter bewust bij de dader plaatsen of het als iets structureel zien.

“Ik was lang bezig daarmee om te zien wat er is gebeurd [...] Dan was het wel ook goed om te zien, [dat] als je er over praat dan vind je dat niet. Dan zie je dat is meer een structureel probleem, dan een persoonlijk probleem. [...] Omdat dat zo'n intiem of afgegrensd kader is, neem je dat heel persoonlijk, maar ergens is dat iets wat moet worden gecommuniceerd omdat dat niet iets is wat persoonlijk is maar iets dat een structureel probleem is”. (Participant 6)

Zij vertellen hier ook bij dat ze dat vroeger niet deden en het persoonlijker opnamen. Dit ervoeren ze ook zelf als een manier om er mee om te gaan die hen hielp. Het als een structureel probleem zien hielp hen om de schuld niet bij zichzelf te leggen.

5.5 Het feminisme is succesvoller dan een feminist

We stelden verschillende visies op het feminisme vast bij de participanten. Een meerderheid zag het als enorm belangrijk, zelfs als de “de belangrijkste revolutie van de 20e eeuw” en waren zeer dankbaar voor de verschillende feministische golven.

Niet iedereen vond het echter nog steeds relevant. Het feminisme had volgens hen haar tijd gehad

“Ik denk dat [...] de feministische beweging en allemaal die extreem en wel nodig waren. En nu denk ik dat het meer echt om een gelijk... dat we daar voorbij zijn dat vechten.

Maar dat dat nu een als een soort evidentie moet geïmplementeerd zijn". (Participant 11)

Anderen zagen feminisme wel nog steeds als noodzakelijk en apprecieerden feministische acties, maar dit wilde dit niet noodzakelijk zeggen dat ze zich daarom zelf als feminist beschouwden of feministische actie ondernamen.

Verschillend participanten gingen verschillende soorten feminisme categoriseren.³ Meestal werd het verschil gezien in de intensiteit en agressiviteit van het feminisme.

"[... There is a] difference between people who feel like they are hard-core feminist versus people who want equal opportunities for male/female." (Participant 3)

Veel participanten beschouwden zichzelf als behorende tot de tweede categorie: ze wilden wel gelijkheid maar waren geen "echte feminist". Sommigen gingen zich ook afzetten tegen dit echt feminisme. Er werd een minder agressief feminisme bepleit door een groot deel van de participanten.

"Vrouwen die met een grote vuist op de tafel kloppen. En ik vraag me af of dat de juiste manier is. Sommige dames zijn daar echt wel in geslaagd en hebben daar echt wel mooie dingen gedaan. Maar verder heb ik niets met dat tafelkloppen. Ik geloof daar niet in". (Participant 7)

Er is een slecht feminisme waar deze participanten niet mee geassocieerd wilden worden. Net zoals bij het confronteren was er een angst voor onterecht of overdreven te reageren.

"Ik vind dat er wel gradaties zijn in feminisme. Ik wil zeker ook niet dat het dan zo evolueert dat ge alle mannen wantrouwig zou gaan aankijken want alle mannen zijn seksbeesten en zo [...] dus ik vind het ook belangrijk dat de mannen die respectvol zijn om die heel erg te waarderen". (Participant 10)

Deze participanten vreesden dat feminisme omgekeerd seksisme zou veroorzaken.

Er was een zekere twijfel aanwezig bij verschillende participanten om zich als feministe te benoemen.

³ Er was ook één participant die zelf fervent feminist was die een erg anders slecht feminisme beschreef: wit feminisme.

"Ik heb veel problemen gehad met witte feministen. Die met veel haat zaten of een black face deden en zeiden ik word als neger behandeld. Terwijl dat je dat echt niet mag zeggen, dan ben je gewoon niet op de hoogte en maak je de afrofeministen onzichtbaar. Er zijn enorme problemen geweest met super arrogante witte kunstenaressen die kei veel privileges hebben. Die zijn heel gemeen. [...] ik vind dat arrogante van witte vrouwen die zichzelf feminist noemen [...] even problematisch als [...] witte mannen die zichzelf feminist noemen. [...] Het feminisme is een heel problematisch woord. Je weet niet ben jij ook zo'n trut die ook privilege wilt pakken of ben je iemand die zegt van we gaan dat privilege echt in vraag stellen en zien of dat we echt gelijkheid kunnen bewerkstelligen hier." (Participant 1)

Zij hing een intersectioneel feminisme aan en verwijt blanke medekunstenaressen eerder dat wit feminisme aan te hangen.

“Ik werk heel erg wel op ja... een beetje feministische... allez mijn kinderen zeggen dat...feministisch activistisch... maar ik vind dat zelf zeker niet extreem.” (Participant 11)

Het argument was hier ook meermaals dat ze zich er niet in verdiept hadden en ze zich dus niet onverdiend de titel feminist wilden toe-eigenen. Er was ook de angst om in een hokje gestoken te worden. De meerderheid van de participanten wilde er eigenlijk niet mee geassocieerd worden.

Feminist zijn was dan ook niet altijd gemakkelijk voor de participanten. Vooral mannen gaven soms negatieve reacties op feministen:

“Bevriende mannen zouden misschien zeggen ‘oh zo een of wat?’.” (Participant 8)

Het grootste argument om geen feminist te zijn was namelijk het stigma dat erop lag.

“Het [feminisme] heeft een negatieve bijklank sowieso, zelfs voor vrouwen denk ik. Vrouwen willen daar ook niet echt altijd mee geassocieerd worden vandaag de dag terwijl dat vroeger wel anders was, er zat een zekere trots achter.” (Participant 11)

Feministen werden door hen gezien als mannenhaatsters. Het tij was echter aan het keren volgens verschillende participanten, feminisme werd terug “trendy”. Ook niet alle mannen zouden negatief reageren op feminisme. Verschillende participanten benadrukten dat mannen ook feministen kunnen zijn.

Deel 4. Discussie en conclusie

In dit deel beantwoorden we onze onderzoeksvragen en koppelen we deze terug naar de literatuur. Vervolgens formuleren we enkele aanbevelingen voor zowel het beleid als de praktijk. Tot slot gaan we in op de methodologische beperkingen van ons onderzoek en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

1. Bespreking

Deze studie naar genderongelijkheid in de kunstwereld volgens vrouwelijke kunstenaars omvatte vijf onderzoeksvragen die we hier dan ook in volgorde bespreken.

- Hoe ervaren vrouwelijke kunstenaars ongelijkheid op basis van hun gender in de professionele context?

Uit ons onderzoek blijkt dat niet alle participanten genderongelijkheid en seksisme ervaren. Kunstenaressen ervaren moeilijkheden met het benoemen van seksisme als een problematiek, al kunnen specifieke problemen van genderongelijkheid wel worden benoemd. Dit is conform de verwachtingen rond het heersend discours en zal het moeilijker maken om verandering te bewerkstelligen (Gill, 2011; Jones & Pringle, 2015; Morrison, Bourke, & Kelley, 2005; Radke, Hornsey, & Barlow, 2016). De literatuur voorspelt dat de kunstwereld als een progressief milieu, en daardoor als minder seksistisch, wordt gezien wanneer net het omgekeerde waar is (Eikhof & Warhurst, 2013; Gill, 2011; Morrison e.a., 2005). In de interviews wordt de aanwezigheid van dit discours grotendeels, mits enkel uitzonderingen, bevestigd.

Toch is er een groter bewustzijn van de aanwezigheid van seksisme en genderongelijkheid dan sommige literatuur doet vermoeden. Het vastgestelde patroon is het bestaan van seksisme als problematiek ontkennen, maar wel specifieke voorbeelden kunnen geven (Eikhof & Warhurst, 2013; Gill, 2011; Morrison e.a., 2005). Verschillende participanten doen het tegenovergestelde van deze verwachting en erkennen net wel een grotere problematiek. Al kan niet iedereen die dat deed noodzakelijk veel eigen voorbeelden geven. Dit ligt in het verlengde van recent Vlaams onderzoek, dat een toegenomen bewustwording door recente debatten zoals #metoo beschrijft (Willekens e.a., 2018). Er is dus wel degelijk een discours aanwezig in een deel van de kunstwereld dat seksisme als problematiek erkent.

De participanten ervaren over het algemeen een verbetering doorheen de tijd en zien het optimistisch in. Sommigen plaatsen hier wel kanttekeningen bij: het is niet omdat het voor hen is verbeterd dat het voor iedereen is verbeterd. Bovendien geven verschillende respondenten aan dat er wel verbetering is, maar niet genoeg. Sommigen zien het erger worden, maar wijden dit toe aan een verhoogde bewustwording. Het ervaren gevoel van verbetering is volgens de literatuur te verwachten. Dit wil niet noodzakelijk zeggen dat er een effectieve verbetering is. Het seksisme kan ook geëvolueerd zijn naar minder overte en moeilijker te detecteren vormen, die eigenlijk schadelijker zijn (Gill, 2011; Gorman, 2006; Jones & Pringle, 2015; Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016).

Verschillende participanten rapporteren dan ook dat er in hun omgeving wordt geloofd in omgekeerd seksisme, en dan vooral door mannen. Zelf vinden deze participanten dit overdreven. Er waren echter ook participanten die wel zelf geloofden in omgekeerd seksisme. Er is dus wel degelijk een discours aanwezig in de Vlaamse kunstwereld rond het idee van omgekeerd seksisme en dat seksisme niet meer bestaat of geen probleem meer is (Gill, 2011; Morrison e.a., 2005). De meeste participanten geloven er echter niet in en onderschrijven dit discours niet. Uit recent onderzoek naar Vlaamse architecten en designers blijkt dan ook dat seksisme naar mannen toe zeer weinig voorkomt (Willekens e.a., 2018).

Het zien van verbetering en omgekeerd seksisme past binnen een discours dat genderongelijkheid als iets uit het verleden construeert. Dit uit zich in gendergelijkheid als bereikt zien en vrouwen als onderdrukkers (Peace, 2003). In dit onderzoek komt dit discours ook naar voor, al blijkt dat het niet dominant is.

- Op welke vlakken ervaren vrouwelijke kunstenaars seksisme en genderongelijkheid in de professionele context?

Bepaalde vormen van genderongelijkheid of seksisme blijken voor de participanten gemakkelijker te benoemen dan anderen. Verhoudingen tussen mannen en vrouwen en een ongelijke taakverdeling en machtsposities zijn gemakkelijk te benoemen. Deze vormen worden ook als enorm storend ervaren door sommige participanten. Net als bij architecten blijkt dat deze vormen minder snel geminimaliseerd worden (Willekens e.a., 2018).

De taakverdeling die de participanten beschrijven valt binnen de verwachtingen van de literatuur die dit verklaart door de invloed van genderrollen (Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016; Willekens e.a., 2018). Genderrollen beïnvloeden nog steeds de taakverdeling, al benadrukken verschillende participanten wel dat ze hulp krijgen van hun partner bij de huishoudelijke taken. Sommige participanten verklaren deze taakverdeling vanuit de inherent verschillende capaciteiten van mannen en vrouwen. Andere participanten halen aan dat dit leeft in hun omgeving, maar zijn het hier zelf mee oneens. Een deel van de participanten heeft dus de genderrollen geïnternaliseerd en onderschreef deze zelf. Zij gebruiken dus essentialistische argumenten voor de rolverdeling, een wijdverspreide manier om seksisme te verklaren, goed te praten en in stand te houden (Radke e.a., 2016).

Anders behandeld worden of beschouwd worden als anders dan de mannelijke norm wordt vooral benoemd door participanten die geloven in de aanwezigheid van seksisme en genderongelijkheid in de kunstwereld. Enkelen zetten het weg als schadeloos of normaal want er zijn toch verschillen tussen mannen en vrouwen. Toch ervaart een groot deel van de participanten deze specifieke vorm van subtiel seksisme als heel storend. Dit is volgens ons door dat de participanten het ideaaltype van Miller (2016) aanvoelen. Ze kijken af van de mannelijke norm. De participanten

houden er niet van als vrouwelijke kunstenaar getypeerd te worden omdat het niet zou mogen uitmaken, maar dat ze weten dat het wel uitmaakt. Het past namelijk niet binnen het beeld van de archetypische kunstenaar.

Hoewel subtiele vormen van seksisme zoals deze moeilijker te benoemen zijn, blijkt toch dat de participanten dit meer ervaren dan openlijke vormen. Het gevoel heerst dat seksisme ondergedoken maar niet weg is. Zelfs wanneer bepaalde mannen zeggen voor gendergelijkheid te zijn, komt dat voor de participanten niet oprecht over. Verschillende participanten hebben het gevoel dat men achter hun rug wel nog seksistische dingen zegt of doet. Niet elke participant gelooft echter dat deze subtiele vormen van seksisme bestaan of dat ze een probleem zijn. De literatuur voorspelt dat seksisme minder overtuigd wordt. Hierdoor wordt seksisme moeilijker identificeerbaar en lijkt het alsof er gelijkheid is (Gill, 2011).

Objectivering en seksualisering worden als negatief ervaren, maar zijn niet noodzakelijk nadelig. Sommige participanten denken dat een aantrekkelijke vrouw zich meer moet bewijzen, terwijl anderen denken dat net deze vrouwen een voorkeursbehandeling genieten. Hoewel de meningen hierover uiteenlopen, wijzen de meeste participanten op het belang van het uiterlijk en dat vrouwen hier harder op worden afgerekend. Verschillende onderzoeken (Gervais, Vescio, Förster, Maass, & Suitner, 2012; Heflick, Goldenberg, Cooper, & Puvia, 2011; Szymanski & Feltman, 2014) tonen aan dat objectivering psychologisch schadelijk kan zijn. Onze resultaten bevestigen eerder onderzoek dat vrouwen met minder macht vaker geobjectiveerd worden, zeker door mannen met meer macht (Gervais e.a., 2012; Heflick e.a., 2011; Szymanski & Feltman, 2014).

Seksueel grensoverschrijdend gedrag blijkt ook een probleem te zijn in de sector volgens de respondenten. Vooral ongewenste aanrakingen en avances zijn veel gerapporteerd. Het recente onderzoek naar designers en architecten vond een gelijkaardige trend (Willekens e.a., 2018).

Verschillende participanten die genderongelijkheid relativeren of ontkennen plaatsen de verantwoordelijkheid voor grensoverschrijdend en seksistisch gedrag bij de slachtoffers. Zij hebben het seksisme niet alleen geïnternaliseerd, maar maken ook zelf seksistische opmerkingen. Dit gaat in tegen de verwachtingen. De literatuur gaf net aan dat vrouwen die seksisme hadden geïnternaliseerd zichzelf de schuld gingen geven niet dat ze slachtoffers in het algemeen de schuld zouden geven (Saunders, Scaturro, Guarino, & Kelly, 2017; Szymanski & Feltman, 2014).

- Hoe ervaren vrouwelijke kunstenaars vijandig en welwillend seksisme in hun werkomgeving?

Voor deze vraag gebruiken we een kwalitatieve operationalisering van de ambivalent seksisme theorie door Fields, Swan en Kloos (2010) om het seksisme dat respondenten ervaren te analyseren en groeperen. Zij delen op basis van de theorie van Glick en Fiske zowel welwillend

als vijandig seksisme op in drie subcategorieën om te zien of deze spontaan opduiken wanneer vrouwen het over hun ervaringen als vrouw hebben. Wij doen hetzelfde bij de interviews. We leggen telkens kort de categorie uit en hoe we deze terugvinden in de interviews.

Vijandig seksisme heeft als eerste categorie dominant paternalisme. Dit is het geloof dat mannen meer macht horen te hebben en de vrees dat vrouwen deze willen afnemen (Fields e.a., 2010). Dit uit zich in de resultaten in de mening dat feministen overdrijven en het geloof in omgekeerd seksisme van zowel de omgeving als participanten. De participanten die bevestigen dat mannen meer macht hebben in de kunstwereld, zeggen wel dit liever anders te zien. Niemand ondersteunt het idee dat mannen meer macht horen te hebben.

De tweede categorie, competitieve genderdifferentiatie, bestaat uit het idee dat vrouwen minder bekwaam dan en dus inferieur zijn aan mannen (Fields e.a., 2010). Dit komt zowel in de omgeving als geïnternaliseerd voor. Verschillende participanten kregen reeds te horen dat vrouwen inherent minder goed zijn in bepaalde taken. Andere participanten zeggen zelf dat vrouwen minder goed zijn in bepaalde taken en hebben deze vorm van seksisme dus geïnternaliseerd.

De derde categorie van vijandig seksisme is heteroseksuele vijandigheid. Volgens deze vorm zijn vrouwen lustobjecten en is de vrouwelijke seksualiteit gevaarlijk. De vrouwelijke seksualiteit wordt namelijk gebruikt om mannen te controleren (Fields e.a., 2010). Deze vorm van seksisme komt naar voor in de interviews. Verschillende participanten hebben ervaringen met seksueel grensoverschrijdend gedrag en objectivering. Enkele participanten geloven bovendien zelf dat kunstenaressen seks gebruiken ten voordele van hun carrière en hebben dit dus geïnternaliseerd.

Welwillend seksisme heeft als eerste categorie beschermend paternalisme. Dit is het idee dat mannen vrouwen moeten beschermen dat mannen de broodwinners horen te zijn en vrouwen hen hierin ondersteunen (Fields e.a., 2010). Dit komt niet veel naar voor in de resultaten. Wel wordt vaak gezegd hoe mannen of partners helpen bij huishoudelijke taken. Bij omgekeerd seksisme zien we wel het idee naar voor komen dat mannen voor vrouwen moeten zorgen en daarom minder financiële risico's kunnen nemen. Dit is echter slechts bij één participant geïnternaliseerd.

De tweede vorm van welwillend seksisme is complementaire genderdifferentiatie. Dit is het geloof dat vrouwen en mannen erg verschillen. Vrouwen zijn beter dan mannen op bepaalde manieren. Ze zijn moreel superieur, puurder dan mannen en beter in bepaalde taken. Dit zijn echter enkel vaardigheden met een lage status (Fields e.a., 2010). Deze vorm komt sterk naar voor in de interviews. De participanten beschrijven een gegenderde taakverdeling. Voor vrouwen ligt de focus vaak op zorgende taken met een lage status vanuit de idee dat ze daar nu eenmaal goed in zijn. Sommige participanten hebben deze vorm van seksisme ook geïnternaliseerd. Ze zeggen zelf dat vrouwen minder goed zijn in bepaalde taken maar beter in andere. Verschillende respondenten zeiden ook dat er natuurlijk wel verschillen zijn, maar dat vrouwen daarom niet slechter zijn.

De derde en laatste categorie van welwillend seksisme is heteroseksuele intimiteit. Dit houdt in dat heteroseksuele relaties nodig zijn voor geluk. Dit komt niet voor in onze resultaten. We willen hier niet uit concluderen dat dit minder voorkomt, want het onderwerp van relaties werd in de interviews nauwelijks besproken.

In de interviews halen de vrouwelijke kunstenaars meer ervaringen met vijandig seksisme aan. Bovendien doen enkelen zelf uitspraken waaruit we kunnen afleiden dat ze vijandig seksisme hebben geïnternaliseerd. Dit wil echter niet zeggen dat we kunnen concluderen dat er meer vijandig seksisme is dan welwillend. Welwillend seksisme is namelijk moeilijker te detecteren en benoemen aangezien veel mensen het niet als seksisme zien (Glick & Fiske, 2001). Bovendien is er ook duidelijk welwillend seksisme aanwezig, zowel geïnternaliseerd als in de omgeving. Al zou vijandig seksisme zou volgens de literatuur afgenomen zijn, het is volgens ons onderzoek in ieder geval nog steeds aanwezig in de Vlaamse kunstwereld. Het is bovendien geïnternaliseerd door verschillende participanten, wat helemaal tegen de verwachtingen ingaat. Het internaliseren van seksisme zorgt er ook voor dat vrouwen slechter zullen omgaan met seksisme en ook zelf bijdragen aan het seksistische systeem (Brandt, 2011; Dardenne e.a., 2007; Radke e.a., 2016; Saunders e.a., 2017; Szymanski & Feltman, 2014). Deze dynamiek kan ook aanwezig zijn in de Vlaamse kunstwereld.

- Welke onderliggende mechanismes spelen volgens vrouwelijke kunstenaars mee in het seksisme en de genderongelijkheid in de kunstsector?

Volgens de literatuur is seksisme een ideologie die in heel de maatschappij verweven zit en genderongelijkheid veroorzaakt (Brandt, 2011; Glick & Fiske, 2001; Willekens e.a., 2018). Dit ligt in lijn met de interviews waarbij de maatschappij met haar geschiedenis vaak naar voor geschoven wordt als verklarende factor voor genderongelijkheid. De maatschappij is al eeuwen zo en verandert slechts traag. De problemen in de kunstwereld zijn slechts een afspiegeling van bredere maatschappelijke problemen. Een aantal participanten benoemt dit. Vooral in genderrollen zien zij dan een verklaring. De vrouwelijke genderrollen rijmen namelijk niet met een carrière als kunstenaar. De participanten geven aan minder serieus genomen te worden en zeggen dat er minder naar hen wordt geluisterd. Dit zorgt er ook voor dat vrouwen minder kansen grijpen. Ook dit is conform de verwachtingen (London e.a., 2012; Willekens e.a., 2018).

Een tweede verklarende factor volgens de respondenten is macht. Het hebben van macht door overwegend mannen die dit ongestraft kunnen misbruiken leidt volgens de respondenten tot het benadelen van vrouwen. De eigen positie beïnvloedt volgens de participanten dan ook veel in hoeverre ze werden blootgesteld aan seksisme of genderongelijkheid. Het bekleden van machtsposities is in deze logica eerder een gevolg van seksisme, een gevolg dat de genderongelijkheid nog eens versterkt en vergroot en kunstenaressen kwetsbaarder maakt. Hoewel macht niet in die verwoording uit de literatuur naar voor kwam, zijn netwerken en kwetsbaarheid wel belangrijke factoren voor genderongelijkheid en seksisme in de kunstwereld

(Eikhof & Warhurst, 2013; Grugulis & Stoyanova, 2012; Handy & Rowlands, 2017; Ogbor, 2000). De respondentent zien macht als een oorzaak, en halen hier ook de netwerken aan als voorbeeld. De macht zit in een gesloten netwerk, waar zij niet aankunnen. De afwezigheid van macht is dan weer kwetsbaarheid die ze beschrijven. Afhankelijk van hun (machts)positie worden ze meer met seksisme geconfronteerd.

Een derde verklarende factor is de financiële onzekerheid, die eigen is aan de kunstsector (Bielby, 2009; Eikhof & Warhurst, 2013; Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018). De participanten bevestigen dat dit voor velen zwaar weegt. Het maakt de combinatie met ouderschap moeilijk. Verschillende participanten zeggen echter dat iedereen het hard heeft. Het is een minderheid die erkent dat vrouwen hier harder door worden getroffen zoals vastgesteld in onderzoek (Bielby, 2009; Eikhof & Warhurst, 2013; Siongers e.a., 2016; Willekens e.a., 2018).

Een vierde onderliggend mechanisme volgens de participanten is een gebrek aan gevolgen. Seksisme wordt namelijk niet bestraft en als normaal beschouwd. Dit gedrag wordt volgens sommige respondenten zelfs beloond door de kunstsector zelf. Seksisme en genderongelijkheid aanklagen is heel moeilijk en kan negatieve gevolgen hebben voor de carrière. Dit ligt in het verlengde van de verwachtingen van een postfeministisch klimaat waarbij men vijandig reageert op het aanklaarten van seksisme en niet gelooft dat seksisme nog een probleem is (Gill, 2011; Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016).

Volgens verschillende auteurs is het combineren van de eigen carrière, huishoudelijk werk en ouderschap moeilijk (Duquet, Glorieux, Laurijssen, & Van Dorsselaer, 2006; Glorieux, Minnen, van Tienoven, Deyaert, & Mészáros, 2015; Gornick & Meyers, 2008). In de interviews komt vooral aan bod dat ouderschap moeilijk te combineren is met de job. Verschillende participanten moesten kiezen tussen hun carrière en het krijgen van kinderen. Enkelen gaven aan dat dit wel combineerbaar was, maar dat hun privéleven hier dan onder lijdt. Wat opvalt is dat er verschillende voorbeelden van seksistische opmerkingen zijn over dat vrouwen dienen om kinderen te maken en dus geen plaats hebben als kunstenaar. De participanten merkten dit ook aan vragen bij sollicitatiegesprekken dat de verwachting dat ze kinderen zouden krijgen enorm meespeelde. Dit is volgens Handy en Rowlands (2017) een klassiek onderdeel van het seksistische gedachtegoed.

- Hoe gaan vrouwelijke kunstenaars om met seksisme en genderongelijkheid in de kunstsector?

Volgens verschillende respondenten is de dader confronteren de beste manier om met seksisme om te gaan. Dit valt binnen de categorie van (pro)actief coping (Leaper & Arias, 2011; Saunders e.a., 2017). De participanten vinden dit echter moeilijk. Er zijn allerlei negatieve gevolgen bij confronterend reageren, zowel mentaal, sociaal als voor de carrière. Hoe vijandiger de reactie,

hoe moeilijker. Daarom negeren veel participanten seksisme of blijven ze zo beleefd mogelijk tijdens een confrontatie. Iets zeggen op een beleefde en overleggende manier is ook actief coping. Het negeren is echter ontwijkend of passief coping (Leaper & Arias, 2011; Saunders e.a., 2017). De participanten wegen de kosten en baten van de twee verschillende copingstrategieën af. De kost van het confronteren is volgens hen hoger dan de kost van negeren. Ze kunnen bijvoorbeeld worden ontslaan. Bovendien is er een sociaal stigma aan verbonden. Dit komt overeen met eerder onderzoek (Radke e.a., 2016) waarin wordt beweerd dat confronteren buiten de vrouwelijke genderrollen ligt wat het moeilijker maakt en het sociale stigma vergroot. Bovendien is reputatie erg belangrijk in de kunstwereld. Problemen veroorzaken en kritiek geven op gevestigde namen kan de carrière schaden (Grugulis & Stoyanova, 2012; Jones & Pringle, 2015; Thoelen & Van der Schaegel, 2016). Niettegenstaande hebben verschillende respondenten spijt dat ze in het verleden een situatie met seksistisch of grensoverschrijdend gedrag hebben genegeerd. Actief coping is volgens onderzoek dan ook een gezondere strategie dan passief coping, ondanks de negatieve gevolgen (Leaper & Arias, 2011; Saunders e.a., 2017).

Er zijn nog twee andere copingstrategieën die worden beschreven in de literatuur, namelijk zichzelf de schuld geven en goede bedoelingen toeschrijven aan de dader (Saunders e.a., 2017; Szymanski & Feltman, 2014). Deze komen veel minder aan bod in de interviews. Wanneer goede bedoelingen worden toegeschreven aan de dader, zijn dit vooral respondenten die seksisme hebben geïnternaliseerd en het bestaan ervan ontkennen of relativiseren. Zichzelf de schuld geven gebeurt bij verschillende respondenten wel, maar dit trachten ze bewust te vermijden.

Het twijfelen over het benoemen van seksisme is volgens Szymanski en Feltman (2014) ook een vorm van zichzelf de schuld geven en wordt bevorderd door het internaliseren van seksisme. Er zijn enkele participanten die seksisme en genderongelijkheid ontkennen en negeren. Zowel het bestaan van systematische discriminatie als het belang van seksistische opmerkingen wordt ontkend. Dit copingmechanisme maakt deel uit van een bredere maatschappelijke trend: het postfeminisme (Gill, 2011; Jones & Pringle, 2015; Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016). De participanten zeggen ook dat ze er zich niet mee willen bezighouden. Dit zou volgens de literatuur een vorm van psychologische zelfbescherming kunnen zijn. Zo zijn er ook verschillende participanten die omgaan met seksisme door harder te werken. Volgens de literatuur is dit een wijdverspreid fenomeen en maakt dit ook deel uit van het postfeministische discours, maar is dit geen geschikte copingstrategie (Gill, 2011; Morrison e.a., 2005).

Het feminisme is binnen deze logica nog een vorm van actief coping. Slechts enkele participanten noemen zichzelf feminist. Het feminisme wordt in het algemeen als te agressief gezien door de participanten. Volgens sommigen is het niet meer van deze tijd en overbodig geworden. Men uit echter wel dankbaarheid en respect voor het feminisme van vroeger. Dit is volgens de verwachtingen. Het discours dat seksisme en genderongelijkheid grotendeels van het verleden zijn wordt gebruikt om het "oude feminisme" te discrediteren en een "nieuw feminisme" te promoten (Peace, 2003). Bovendien past het agressief aanklaarten van seksismen niet binnen

vrouwelijke genderrollen (Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016) en is er een zwaar sociaal stigma rond feminist zijn (Leaper & Arias, 2011; Radke e.a., 2016). Feminisme gaat echter samen met goede copingmechanismes. Postfeminisme deed net het omgekeerde en gaat samen met internalisering van seksisme (Leaper & Arias, 2011; Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016; Saunders e.a., 2017). Dat er zo weinig participanten zich als feminist identificeerden kan dus ook de ongezonde copingmechanismes verklaren.

Een laatste copingmechanisme is self-silencing. Dit is een nefast copingmechanisme waarbij vrouwen uit zelfbescherming zich anders gaan gedragen (London e.a., 2012). Dit uit zich in de interviews in het trachten seksisme te voorkomen door zich anders te gedragen. Een terugkerende handeling was het opzoeken van andere milieus waar de respondenten verwachtten niet of minder te worden blootgesteld aan seksisme. Deze veiligere milieus bleken soms echter minder lucratief te zijn en aldus slecht voor de carrière. Dit is een mogelijke verklaring voor de door onderzoek vastgestelde loonkloof en de gescheiden netwerken (Willekens e.a., 2018).

2. Praktische en beleidsaanbevelingen

Discriminatie op basis van gender is moeilijk tegen te gaan. Vooroordelen worden namelijk direct geactiveerd zodra het gender gekend is (Bohnet, van Geen, & Bazerman, 2016). Tijdens het aanwervingsproces van kunstenaars kunnen organisaties dit zoveel mogelijk proberen tegengaan door onder andere blinde evaluaties te gebruiken waar mogelijk (Siongers, Van Steen, & Lievens, 2016). Op deze manier wordt vrouwen een gelijke kans geboden bij het selectieproces. Mensen in groep evalueren is ook een mogelijke oplossing. Stereotypen blijken dan minder invloed te hebben omdat kandidaten direct naast elkaar vergeleken kunnen worden, waardoor beslissingen meer op hun vaardigheden gebaseerd zijn (Siongers e.a., 2016). Aangezien netwerken zo'n nefaste rol bleken te spelen (Willekens e.a., 2018) zouden formele aanwervingsprocedures die niet van deze netwerken gebruik maken ook een positief effect hebben. Genderquota instellen vanuit de overheid of vanuit de organisaties zelf werken goed om vrouwen meer kansen te geven. Bovendien kunnen vooroordelen afnemen door meer capabele vrouwen in zicht te brengen. Ervoor zorgen dat er meer vrouwen in het aanwervingsproces betrokken zijn, heeft echter weinig effect omdat seksisme geïnternaliseerd kan zijn (Radke e.a., 2016).

Ouderschap blijft moeilijk te combineren met een carrière als kunstenaar. Dit komt enerzijds door praktische en financiële moeilijkheden en anderzijds door verwachtingen en vooroordelen hierrond: men verwacht dat een vrouw door het moederschap minder productief zal zijn (Duquet e.a., 2006; Gornick & Meyers, 2008). Gelijk ouderschapsverlof of goedkope opvangmogelijkheden kunnen hierbij helpen (Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen & FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, 2017).

Financiële onzekerheid beïnvloedt vrouwelijke kunstenaressen disproportioneel. Uit onze studie blijkt dit voor veel vrouwen erg moeilijk te zijn. Een beleidsoplossing is volgens Handy en

Rowlands (2017) dan ook zorgen dat er meer zekerheid is in de sector (Bielby, 2009; Grugulis & Stoyanova, 2012; Handy & Rowlands, 2017; Jones & Pringle, 2015).

Gezondere copingstrategieën bewerkstelligen zou helpen op twee manieren: het kan de negatieve effecten mediëren en seksisme doen afnemen. Dit kan door ze aan te leren, maar ook sterke genderidentiteit en het feminisme kunnen leiden tot gezonde copingmechanismes. Ook bewustwording en het correct leren benoemen van seksisme en haar gevolgen lijkt ons hier aangewezen. Campagnes zijn hier een geschikt medium voor, maar organisaties kunnen ook workshops hierrond organiseren (Dumont, Sarlet, & Dardenne, 2010; Gill, 2011; Morrison e.a., 2005; Radke e.a., 2016). Hierbij moet wel worden opgepast dat er niet zelf aan victim blaming wordt gedaan (Saunders e.a., 2017).

Er moet ook ruimte gecreëerd worden voor het aanklaarten en aanklagen van seksisme zonder vrees voor negatieve gevolgen. Hierrond gebeurt recent al heel wat door onder andere Engagement, een beweging vanuit kunstenaressen zelf (Ghekiere, Foighel, & Moody, 2018; Ghekiere, Foighel, Ómarsdóttir, & Moody, z.d.). De organisaties zelf kunnen een vertrouwenspersoon opleiden en een beginselverklaring opnemen (De Man, 2018). Dit wordt al aangemoedigd vanuit het beleid (Moyaers, 2018). Nu is er bovendien een gebrek aan gevolgen voor daders, iets wat de kunstwereld ook zou moeten veranderen.

3. Beperkingen eigen onderzoek en vervolgonderzoek

Een eerste inhoudelijke beperking van dit onderzoek is dat het ondanks de breedte toch een belangrijk deel negeert. We zijn namelijk niet intersectioneel te werk kunnen gaan. Dat wil zeggen dat we kijken naar de interacties en combinaties van verschillende vormen van discriminatie en hoe deze combinaties voor nieuwe vormen van discriminatie zorgen. Mogelijke interacties met andere vormen van ongelijkheid (Eikhof & Warhurst, 2013; Grugulis & Stoyanova, 2012; Radke e.a., 2016) worden in dit onderzoek grotendeels genegeerd, tenzij de participanten dit zelf naar voor brengen en dit relevant was voor de onderzoeksvragen. Aangezien de CIB databank die we gebruikten voor dit onderzoek niet beschikt over intersectionele gegevens zoals inkomen, opleidingsniveau van de ouders, seksuele geaardheid en afkomst, was het echter onmogelijk om hiermee rekening te houden. We bestuderen echter wel één bepaalde intersectie, namelijk die van vrouw en kunstenaressen zijn. Een intersectioneel onderzoek naar ongelijkheid in de Vlaamse kunstwereld zou toch een genuanceerder beeld van de realiteit kunnen geven. Wij merkten in onze data al dat een lesbische kunstenaressen een andere ervaring dan een heteroseksuele kunstenaressen heeft, maar dit zou meer uitgediept kunnen worden.

Een tweede methodologische beperking van dit onderzoek is dat slechts 13 interviews werden afgenomen. Het is een heel breed onderzoek, met weinig participanten. Bovendien komen architecten, designers en artiesten uit de film en televisiesector niet aan bod, weer wegens de beperkingen van de CIB databank. Deze 13 respondenten komen dan wel uit verschillende

sectoren binnen de kunstwereld. We hebben bewust gekozen voor een klein aantal lange interviews, waarin de problematiek kon worden uitgediept, er ruimte was voor nuance en de respondenten hun verhaal uitgebreid konden doen (Boyce & Neale, 2006; Essers & Benschop, 2007; Thoelen & Van der Schaege, 2016).

Er zijn veel interessante invalshoeken uit naar voor gekomen, die in toekomstig onderzoek dieper onderzocht zouden kunnen worden. Uit onze resultaten bleek bijvoorbeeld dat veel vrouwen een ander milieu gaan opzoeken om zo seksisme te vermijden. Dit is veelal het minder prominente en dominante milieu in de kunstwereld. De schaal van de probleem en de grootte van de gevolgen voor de carrières van kunstenaressen zou een zeer interessant onderzoek kunnen zijn. Ook naar copingstrategieën zou meer onderzoek kunnen gebeuren. Kwantitatief onderzoek naar de link tussen verschillende discours en gezonde copingmechanismes kan bijvoorbeeld erg interessant zijn.

Referentielijst

- Baarda, B., Bakker, E., Fischer, T., Julsing, M., Goede, M. P. M. de, Peters, V., & Velden, T. M. H. van der. (2016). *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Barusch, A. S. (2012). Refining the Narrative Turn: When does story-telling become research? *Gerontological Society of America*.
- Bielby, D. D. (2009). Gender inequality in culture industries: Women and men writers in film and television. *Sociologie Du Travail*, 51(2), 237–252.
- Bohnet, I., van Geen, A., & Bazerman, M. (2016). When Performance Trumps Gender Bias: Joint vs. Separate Evaluation. *Management Science*, 62(5), 1225–1234.
- Boyce, C., & Neale, P. (2006). *Conducting In-Depth Interview: A Guide for Designing and Conducting In-Depth Interviews for Evaluation Input*. (Vol. Monitoring and Evaluation). Pathfinder International.
- Brandt, M. J. (2011). Sexism and Gender Inequality Across 57 Societies. *Psychological Science*, 22(11), 1413–1418.
- Dardenne, B., Dumont, M., & Bollier, T. (2007). Insidious dangers of benevolent sexism: Consequences for women's performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(5), 764–779.
- De Man, H. (2018). Grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer. Gepresenteerd bij Sector dag grensoverschrijdend gedrag.
- Delacollette, N., Dumont, M., Sarlet, M., & Dardenne, B. (2013). Benevolent Sexism, Men's Advantages and the Prescription of Warmth to Women. *Sex Roles*, 68(5–6), 296–310.
- Dumont, M., Sarlet, M., & Dardenne, B. (2010). Be Too Kind to a Woman, She'll Feel Incompetent: Benevolent Sexism Shifts Self-construal and Autobiographical Memories Toward Incompetence. *Sex Roles*, 62(7–8), 545–553.
- Duque, R. L. (2009). Review: Catherine Kohler Riessman (2008). Narrative Methods for the Human Sciences. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, Vol 11, No 1 (2010): *Biography, Risk and Uncertainty*.
- Duquet, N., Glorieux, I., Laurijssen, I., & Van Dorsselaer, Y. (2006). Onvoltooide emancipatie De invloed van studiekeuze en gezinsvorming op de arbeidsmarktpositie van jonge mannen en vrouwen. *Mens en maatschappij*, 81(3), 252–276.
- Eikhof, D. R., & Warhurst, C. (2013). The promised land? Why social inequalities are systemic in the creative industries. *Employee Relations*, 35(5), 495–508.
- Eriksson-Zetterquist, U., & Styhre, A. (2008). Overcoming the Glass Barriers: Reflection and Action in the 'Women to the Top' Programme. *Gender, Work & Organization*, 15(2), 133–160.
- Essers, C., & Benschop, Y. (2007). Enterprising Identities: Female Entrepreneurs of Moroccan or Turkish Origin in the Netherlands. *Organization Studies*, 28(1), 49–69.
- Ezzy, D. (2002). *Qualitative analysis: practice and innovation*. London: Routledge.
- Fields, A. M., Swan, S., & Kloos, B. (2010). "What It Means To Be a Woman:" Ambivalent Sexism in Female College Students' Experiences and Attitudes. *Sex Roles*,

62(7–8), 554–567.

- Gervais, S. J., Vescio, T. K., Förster, J., Maass, A., & Suitner, C. (2012). Seeing women as objects: The sexual body part recognition bias: Seeing women as objects. *European Journal of Social Psychology, 42*(6), 743–753.
- Ghekiere, I., Foighel, S., & Moody, G. (2018). ENGAGEMENT – een voorstelling. Gepresenteerd bij Sectorstag grensoverschrijdend gedrag.
- Ghekiere, I., Foighel, S., Ómarsdóttir, R., & Moody, G. (z.d.). Engagment. Geraadpleegd 1 december 2018, van <http://engagementarts.be/en/tools>
- Gill, R. (2011). Sexism Reloaded, or, it's Time to get Angry Again! *Feminist Media Studies, 11*(1), 61–71.
- Glick, P., & Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist, 56*(2), 109–118.
- Glorieux, I., Minnen, J., van Tienoven, T. P., Deyaert, J., & Mészáros, E. (2015). Evolutions in time-use and division of labour of men and women. *Revue Interventions économiques, (53)*.
- Gorman, E. H. (2006). Work Uncertainty and the Promotion of Professional Women: The Case of Law Firm Partnership. *Social Forces, 85*(2), 865–890.
- Gornick, J. C., & Meyers, M. K. (2008). Creating Gender Egalitarian Societies: An Agenda for Reform. *Politics & Society, 36*(3), 313–349.
- Grugulis, I., & Stoyanova, D. (2012). Social Capital and Networks in Film and TV: Jobs for the Boys? *Organization Studies, 33*(10), 1311–1331.
- Handy, J., & Rowlands, L. (2017). The systems psychodynamics of gendered hiring: Personal anxieties and defensive organizational practices within the New Zealand film industry. *Human Relations, 70*(3), 312–338.
- Heflick, N. A., Goldenberg, J. L., Cooper, D. P., & Puvia, E. (2011). From women to objects: Appearance focus, target gender, and perceptions of warmth, morality and competence. *Journal of Experimental Social Psychology, 47*(3), 572–581.
- Hjorth, D., & Steyaert, C. (Red.). (2004). *Narrative and discursive approaches in entrepreneurship: a second movements in entrepreneurship book*. Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA: E. Elgar Pub.
- Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, & FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg. (2017). *De loonkloof tussen vrouwen en mannen in België*.
- Jones, D., & Pringle, J. K. (2015). Unmanageable Inequalities: Sexism in the Film Industry. *The Sociological Review, 63*(1_suppl), 37–49.
- Klarenbeek, A., Stinessen, B., & Hartog, J. (2014). *DaB: Handreiking discoursanalyse*. Amsterdam: Mart Spruijt.
- Leaper, C., & Arias, D. M. (2011). College Women's Feminist Identity: A Multidimensional Analysis with Implications for Coping with Sexism. *Sex Roles, 64*(7–8), 475–490.
- London, B., Downey, G., Romero-Canyas, R., Rattan, A., & Tyson, D. (2012). Gender-based rejection sensitivity and academic self-silencing in women. *Journal of Personality*

and *Social Psychology*, 102(5), 961–979.

- Miller, D. L. (2016). Gender and the Artist Archetype: Understanding Gender Inequality in Artistic Careers: Gender and the Artist Archetype. *Sociology Compass*, 10(2), 119–131.
- Morrison, Z., Bourke, M., & Kelley, C. (2005). 'Stop making it such a big issue': Perceptions and experiences of gender inequality by undergraduates at a British University. *Women's Studies International Forum*, 28(2–3), 150–162.
- Moyaers, B. (2018). *Verslag van de hoorzitting grensoverschrijdend gedrag in de sector Cultuur*. Commissie Grensoverschrijdend Gedrag.
- Mullens, F. (2015). *Vrouwen in het muziekmanagement Een kwalitatief, exploratieve studie naar de oorzaken en mechanismen van de ondervertegenwoordiging van vrouwelijke muziekmanagers in Vlaanderen*. Universiteit Gent, Gent.
- Ogbor, J. O. (2000). Mythicizing and Reification in Entrepreneurial Discourse: Ideology-Critique of Entrepreneurial Studies. *Journal of Management Studies*, 37(5), 605–635.
- Peace, P. (2003). Balancing Power: The Discursive Maintenance of Gender Inequality by Wo/Men at University. *Feminism & Psychology*, 13(2), 159–180.
- Radke, H. R. M., Hornsey, M. J., & Barlow, F. K. (2016). Barriers to women engaging in collective action to overcome sexism. *American Psychologist*, 71(9), 863–874.
- Ramos, M. R., Barreto, M., Ellemers, N., Moya, M., Ferreira, L., & Calanchini, J. (2016). Exposure to sexism can decrease implicit gender stereotype bias: Sexism and gender stereotype bias. *European Journal of Social Psychology*, 46(4), 455–466.
- Saunders, B. A., Scaturro, C., Guarino, C., & Kelly, E. (2017). Contending with Catcalling: The Role of System-justifying Beliefs and Ambivalent Sexism in Predicting Women's Coping Experiences with (and Men's Attributions for) Stranger Harassment. *Current Psychology*, 36(2), 324–338.
- Shnabel, N., Bar-Anan, Y., Kende, A., Bareket, O., & Lazar, Y. (2016). Help to perpetuate traditional gender roles: Benevolent sexism increases engagement in dependency-oriented cross-gender helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 110(1), 55–75.
- Siongers, J., Van Steen, A., & Lievens, J. (2016). *Loont passie? Een onderzoek naar de sociaaleconomische positie van professionele kunstenaars in Vlaanderen*. UGent.
- Stamarski, C. S., & Son Hing, L. S. (2015). Gender inequalities in the workplace: the effects of organizational structures, processes, practices, and decision makers' sexism. *Frontiers in Psychology*, 6.
- Szymanski, D. M., & Feltman, C. E. (2014). Experiencing and Coping with Sexually Objectifying Treatment: Internalization and Resilience. *Sex Roles*, 71(3–4), 159–170.
- Thoelen, A., & Van der Schaege, K. (2016). Inspirerend cross-cultureel design: vervlochten identiteit als handelsmerk?.
- Willekens, M., Siongers, J., Pissens, L., & Lievens, J. (2018). *Zo man, zo vrouw? Gender en de creatieve sector in Vlaanderen* (p. 63). Gent: Onderzoeksgroep CuDOS – Vakgroep Sociologie – Universiteit Gent.

Bijlage

Interviewschema

De introductie

Het onderzoek gaat over genderongelijkheid en seksisme in de kunstwereld. We bevragen vrouwelijke kunstenaars over hun ervaringen hieromtrent en mogelijke oorzaken.

Het gaat in dit gesprek om persoonlijke ervaringen, er zijn dus geen foute antwoorden.

Alle vragen hebben betrekking op ervaringen binnen de professionele context.

Het interview zal ongeveer anderhalf uur duren en wordt opgenomen.

Er is ook volledige privacy zoals staat in het toestemmingsformulier. Uw naam zal niet gebruikt worden in het onderzoek.

Is alles duidelijk?

We beginnen met eerder algemene vragen over uw leven en uw tewerkstelling.

1. Algemeen

Kan u me wat over u zelf vertellen?

(Geboortjaar, Nationaliteit, Relatiestatus, Kinderen, Studies,...)

2. Tewerkstelling

Kan u me wat vertellen over uw werk?

a. In welke sector(en) bent u actief?

b. Hoe lang bent u al actief in de kunstwereld?

c. Kan u uw professionele activiteiten van de afgelopen 2 jaar beschrijven en vermelden of u hiervoor vergoed werd? (creatie op eigen initiatief/ in opdracht, solo/groepstentoonstellingen, kunst opdrachten, residenties, onderzoek, publicaties, lesgeven, lezingen...)

d. Welk statuut heeft u?

e. Welke rol speelt onderhandelen in uw professioneel leven in het kader van uw tewerkstelling?

i. Hoe staat u hiertegenover?

3. Netwerk

a. Hoe speelt een professioneel netwerk een rol in uw carrière?

b. Kan u dit netwerk beschrijven?

i. Is dit een evenwichtig netwerk? (leeftijd, geslacht, positie,...)

ii. Hoe komt dit denkt u?

c. Hoe gebruikt u dit netwerk? (nuttige contacten, emotionele ondersteuning, vriendschapsrelaties,...)

Nu gaan we wat dieper in op het thema ongelijkheid.

4. Algemene Barrières

a. Hoe omschrijft u de combinatie werk en privé in uw sector?

i. Hoe komt dit?

ii. Is dit anders voor mannen dan voor vrouwen?

iii. Wat vindt u daarvan?

iv. Hoe ervaart u dit zelf?

v. Hoe gaat u hiermee om?

b. Hoe omschrijft u de combinatie ouderschap en carrière maken in uw sector?

i. Hoe komt dit?

ii. In welke mate is dit genderspecifiek?

iii. Wat vindt u daarvan?

iv. Ervaart u dit zelf ook?

v. Hoe gaat u/men hiermee om?

c. Op welke manier maakt genderongelijkheid deel uit van uw sector?

i. Denkt u dat mannen en vrouwen gelijke kansen krijgen in uw sector?

ii. Hoezo? Kan u voorbeelden geven?

iii. Zijn er veel andere vrouwen actief en succesvol in uw sector?

iv. Waarom denkt u dat dit zo is?

d. Is er een seksisme probleem in de sector volgens u?

- i. Waarom wel/niet?
- ii. Hoe zit dat in uw directe omgeving?
- e. Op welke manieren kan u seksisme aankaarten?
 - i. Is dit moeilijk? Waarom denkt u dit?
 - ii. Kan u een voorbeeld geven wanneer u of iemand anders seksisme probeerde aan te kaarten?
 - iii. Hoe reageert uw sector wanneer seksisme wordt aangekaart?
 - iv. Hoe kan dit aankaarten van seksisme volgens u uw carrière beïnvloeden?

5. Seksisme en genderongelijkheid

- a. Wat betekent seksisme voor u?
 - i. Kan u voorbeelden geven?
 - ii. Hoe gaat u hiermee om?
 - iii. Welke oorzaken ziet u hier?
- b. Wat wordt als seksisme aanzien in uw professionele omgeving?
 - i. Hoe vaak wordt dit besproken?
 - ii. Hoe vaak wordt dit benoemd?
- c. Hoe staat u tegenover gendergelijkheid?
 - i. Hoe staat uw professionele omgeving hier tegenover?
 - ii. Ziet u hier een verschil tussen vrouwen en mannen? Waarom?
- d. Wat betekent genderongelijkheid voor u in de professionele context?
 - i. Kan u voorbeelden geven?
 - ii. Hoe gaat u hiermee om?
 - iii. Welke oorzaken ziet u hier?
- e. Hoe staat u tegenover feminisme?
 - i. Welke rol speelt dit volgens u in relatie tot seksisme en gendergelijkheid?
 - ii. Hoe wordt er naar feminisme gekeken in uw professionele omgeving?
 - iii. Ziet u hier een verschil tussen vrouwen en mannen?

6. Persoonlijke Barrières

- a. Welke ervaringen heeft u in de professionele context met seksisme en/of genderongelijkheid?
 - i. Kan u hier voorbeelden geven? (wie, wat, wanneer)
 - ii. Wat betekende deze ervaring voor u?
 - iii. Hoe ging u hiermee om?
 - iv. Had dit een invloed op uw toekomstig gedrag in de professionele context? Hoe?
- b. Kan u een voorbeeld geven van een moment dat u het gevoel had dat er misschien sprake was van benadeling omwille van uw gender, maar u er niet zeker van was? (wie, wat, wanneer)
 - i. Hoe vaak heeft u dit gevoel?
 - ii. Wat kan dan doorslaggevend zijn bij zo'n twijfelgevallen?

Nu zou ik wat dieper willen ingaan op specifieke voorvallen.

7. Seksistisch gedrag

- a. Hoe worden vrouwen anders behandeld dan mannen in uw professionele omgeving?
 - i. Kan u voorbeelden geven uit de laatste paar jaar? (wie, wat, wanneer)
 - ii. Hoe vaak gebeurt dit?
 - iii. Wat is hiervan een oorzaak volgens u?
 - iv. Hoe staat u hier tegenover?
 - v. Hoe gaat u hiermee om?
 - vi. Hoe beïnvloedt dit uw gedrag?
- b. Welke verwachtingen zijn er in de sector tegenover vrouwen die er niet zijn tegenover mannen?
 - i. En omgekeerd?
 - ii. Hoe vaak gebeurt dit?
 - iii. Wat vindt u daarvan?
 - iv. Welke gevolgen zijn er als u niet aan deze verwachtingen voldoet?
 - v. Van waar komen die verwachtingen denk u?
 - vi. Hoe gaat u hiermee om?
- c. Hoe vaak merkt u op dat een taakverdeling op in uw professionele omgeving ingegeven is vanuit gender?

- i. Kan u voorbeelden geven?
 - ii. Hoe staat u hier tegenover?
 - iii. Waarom gebeurt dit volgens u?
 - iv. Hoe gaat u hier mee om?
 - v. Hoe beïnvloedt dit uw gedrag?
 - d. Wat is voor u de grens voor seksistisch gedrag? (niet per se uitspraken maar gedragingen)
 - i. Op wat baseert u deze grens?
 - ii. Wat is volgens u hiervan een oorzaak?
 - iii. Hoe gaat u hiermee om?
 - iv. Hoe beïnvloedt dit uw latere gedrag in de professionele context?
 - v. Kan u een voorbeeld geven waarbij deze grens werd overschreden uit de laatste paar jaar? (wie, wat, wanneer)
 - e. Hoe wordt er anders gesproken tegen vrouwen dan tegen mannen in uw professionele omgeving?
 - i. Kan uw voorbeelden geven uit de laatste paar jaar? (wie, wat, wanneer)
 - ii. Hoe vaak gebeurt dit?
 - iii. Wat is hiervan een oorzaak volgens u?
 - iv. Hoe staat u hier tegenover?
 - v. Hoe gaat u hiermee om?
 - vi. Hoe beïnvloedt dit uw gedrag hierna in de professionele context?
 - f. Kan u mij een voorbeeld geven van complimenten die u krijgt in de professionele context?
 - i. Hoe staat u tegenover complimenten over uw uiterlijk in de professionele context?
 - ii. Hoe vaak gebeurt dit?
 - iii. Wie doet dat vooral?
 - iv. Waarom gebeurt dit denkt u?
 - v. Hoe gaat u hier mee om?
 - vi. Hoe beïnvloedt dit uw gedrag erna in de professionele context?
 - g. Wat is voor u de grens voor seksistische uitspraken?
 - i. Waarom vindt u dit problematisch?
 - ii. Hoe gaat u hiermee om?
 - iii. Wat is volgens u hiervan een oorzaak?
 - iv. Hoe beïnvloedt dit uw latere gedrag in de professionele context?
 - v. Kan u een voorbeeld geven waarbij deze grens werd overschreden uit de laatste paar jaar? (wie, wat, wanneer)
8. Seksisme tegengaan
- a. Waar kan u terecht wanneer u te maken krijgt met een seksistisch voorval?
 - i. Hoe staat u tegenover de bestaande initiatieven?
 - ii. Hoe zou uw professionele omgeving hier nog kunnen helpen?
 - iii. Wat kan de sector nog doen op dit vlak?
 - iv. Welke beleidsinitiatieven acht u zinvol op dit vlak?
 - b. Hoe kan men genderongelijkheid tegengaan volgens u?
 - i. Welke bestaande initiatieven kent u al en wat vindt u daarvan?
 - ii. Wat kan uw professionele omgeving hier nog aan doen?
 - iii. Wat kan de sector hier nog doen?
 - iv. Omschrijf de rol die het beleid volgens u heeft in het streven naar gendergelijkheid.
9. Afsluiten
- a. Dit was de laatste vraag, heeft u nog algemene bedenkingen om hieraan toe te voegen?
 - b. Is er nog iets dat u vindt dat belicht moet worden?

Bedankt voor uw medewerking.

Als u wilt kan ik hier ook aanduiden dat u mijn thesis graag zou ontvangen via mail.